

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Samuel Alexander
Yeteri Kadarsa
Çoktur

Thoreau'nun Alternatif İktisadı

Türkçe Söyleyen: Işıl Şeremet

HERETİK

Samuel Alexander Yeteri Kadarsa Çoktur

Thoreau'nun Alternatif İktisadı

Henry Thoreau'nun tüketici kültürüne yönelttiği ateşli eleştiriler ve daha basit yaşamayı şairane bir şekilde savunması tam da içinde yaşadığımız aşırı tüketim çağına ithaf edilmiş gibi duruyor. Ne var ki Thoreau okunması kolay bir yazar değildir. Ağır bir dili vardır ve fikirlerini oldukça zorlayıcı, kıskırtıcı bir biçimde ifade eder. Bu nedenle de yazılarına öylesine göz gezdiren bir okur Thoreau'yu okumaktan kolayca vazgeçebilir. Oysa fikirleri kaçırılmayacak kadar değerlidir. Bu kitap, Thoreau'nun gönüllü sadelik felsefesine derin ancak ulaşılabilir bir kaynak işlevi görmektedir.

"Yeteri Kadarsa Çoktur", Thoreau'nun yaşamı ve fikirlerine oldukça iyi bir giriş niteliğindedir. Thoreau'nun gönüllü sadelik iktisadının en önde gelen örneğini yansıtan bir tarzda ve anlaşılır dille yazılmıştır. Samuel Alexander, okuru, Thoreau'nun iktisadi fikirlerinin zorlu yollarında ustalıkla yönlendirir; daha basit ve daha özgürce yaşama olanaklarının altını çizer. Thoreau'nun esas mesajının anlaşılmasına ve bunu kendi yaşamımıza uyarlamaya yardımcı olacak bir kitap.

/heretikyayin

Just Enough is Plenty
Thoreau's Alternative Economics
Copyright© Samuel Alexander 2016

Heretik Yayınları: 69 – Basit Yaşam Serisi: 3

ISBN: 978-605-9436-36-6

© 2017 Heretik Basın Yayın

Tüm hakları saklıdır. Yayıncı izni olmadan kısmen de olsa fotokopi, film vb. elektronik ve mekanik yöntemlerle çoğaltılamaz.

2. Baskı: Mayıs 2020, Ankara

Editör: Eren Kırmızıaltın

Türkçe Söyleyen: Işıl Şeremet

Redaksiyon: Eren Kırmızıaltın

Dizgi: İsmet Erdoğan

Kapak: Ali İmren

Heretik Basın Yayın Sanayi ve Ticaret Limited Şirketi

Kültür Mahallesi, Yüksel Caddesi, 41/2, Kızılay, Çankaya,
Ankara

Tel: +90 (312) 418 52 00 • Faks: +90 (312) 418 50 00

İnternet Sitesi: www.heretik.com.tr

E-mail: info@heretik.com.tr

Twitter: twitter.com/heretikyayin

Facebook: facebook.com/heretikyayin

Bizim Büro Basım Evi Yayın ve Dağıtım Hizmetleri Sanayi
ve Ticaret LTD. ŞTİ.

Zübeyde Hanım Mah. Sedef Cad. 6/A Altındağ/ Ankara

Sertifika No: 42488

Samuel Alexander

Yeteri Kadarsa Çoktur

Thoreau'nun Alternatif İktisadı

Just Enough is Plenty

Thoreau's Alternative Economics

Türkçe Söyleyen

Işıl Şeremet

HERETİK

İçindekiler

<i>Teşekkür</i>	7
<i>Kompost Kapitalizm: Bir Önsöz</i>	9
1. Walden’a Giden Yol	15
1.1. Meslek Krizi.....	16
1.2. Thoreau ve Materyalist Kültür.....	20
1.3. Walden Deneyi.....	26
2.Thoreau’nun Alternatif İktisadı	37
2.1. Yaşam Gereksinimleri	38
2.2. Giyinme	39
2.3. Barınma.....	43
2.4. Yiyecek.....	47
3. Gereksinimlerin Ötesi: Ne kadarı Yeterli?.....	55
4. Ne için Yeterli? Öz-Kültür Molası.....	61
5. Konfor, Lüksler ve Araçlar.....	67
6. Uygun Teknoloji	77

7. Çalışma Saatleri	81
8. Walden'dan Sonra	85
8.1 Thoreau'nun Deneyimi Başarılı mıydı?	86
9. Sonuç	93
SONNOTLAR.....	97

Teşekkür

Henry David Thoreau ile oturup bir bira içmek nasıl olurdu diye düşünürüm bazen. Gerçi bira içeceğinden de pek emin değilim. Onun yerine göletten su içmeyi; gürültülü, karanlık, aşırı kalabalık bir barda oturmak-tansa sarhoş edici bir sükûnet içinde, ay ışığının aydın-lattığı ormanda gezinmeyi teklif ederdi belki. Bir başına kalmayı istediği bir anında ise eğer, onu kendi haline bırakıp gitmemi de söyleyebilirdi pekâlâ. Hal böyley-ken, gözümü korkutacak olsa da, böyle güzel, zorlayıcı ve kışkırtıcı kitaplar ve makaleler yazdığı ve hem bana hem de başkalarına böylesi bir ilham kaynağı olduğu için ona teşekkür etme fırsatım olmasını istedim. Tabii ki böylesi bir fırsata asla sahip olamayacağım; hal böy-leyken en azından bu eseri ona ithaf ederek saygılarımı sunmak istiyorum.

Bu kitapçığın iki kısa bölümü, *Adbusters: Journal of the Mental Environment* adlı dergide yayımlandı. Ön-

sözün gözden geçirilmiş bir versiyonu *Adbusters* #127 (2016)'da, ana metnin kısa bir kesiti ise *Adbusters* #89 (2013)'te yayımlandı. Başka birtakım parçalar da Amanda McLeod ile editörlüğünü üstlendiğim *Simple Living in History: Pioneers of the Deep Future (Basit Yaşamamanın Tarihi: Derin Geleceğin Öncüleri)* (2014) adlı derlemede, 'Thoreau' başlığı altında yayımlandı. Tekrar yayımlama fırsatı yakaladığım için minnettarım.

Metni parlatan şahane editörüm Antoinette Wilson ve yaptığım iş konusunda her zaman destekleyici olan kapak tasarımcım Andrew Doodson'a da (yine) teşekkür etmek isterim. İkinize de teşekkürler, en çok da dostluğunuz için.

Kompost Kapitalizm

Bir Önsöz

Önümdeki sözcüklere gerçek anlamda kafa yormadan siber uzayda geziniyordum ki gözüme bir cümle takıldı. Şöyle yazıyordu: ‘Hissettiğin acı, kapitalizmin ölümüdür.’ Yazar Joe Brewer, bu ölmekte olan sistemin içinde yer almamızın yarattığı ıstırapı açıklamaya girişip, bu sürdürülemez uygarlık formunun içinde bulunduğumuzu ve bunun da Dünya dediğimiz yaşam destek sisteminin kuyusunu kazdığını belirterek sözlerine devam eder. Bana göre bu konuda belki de en huzursuz edici olan, bundan sonra ne geleceğinin belli olmamasıdır. Ayrıca karşılaştığımız küresel sorunların pürüzsüz, acısız çözümleri olup olmadığı bile belli değil. Vakit karanlık ve yeni ve parlak bir şafak garantisi de yok.

‘Hissettiğin acı, kapitalizmin ölümüdür.’ Bu cümle-
nin beni etkilemesinin sebebi, sanırım, trajik bir şekilde
raydan çıkmış gibi görünen bir dünyada hayatımızı na-

sıl yaşamamız gerektiğini düşünürken hepimizin o ya da bu zamanda büyük olasılıkla yaşayacağımız garip, varoluşsal ağrıyı tanımlamasıdır. Varoluşsal ağrıdan kastım bir kriz çağında yaşamamanın, kültürlerimizi şekillendiren ve temelini oluşturan mit ve öykülerin ve hatta kimliklerimizin çöküşe geçtiği bir çağda yaşamamanın duygusal ve spiritüel zorluğu; hızla değişen dünyada amaç ve mekân algımızın sarsılmasıdır.

Ancak kültürümüzdeki bu anlam krizi -bu şekilde ifade edebilirsem- bize kılık değiştirmiş ve boş ümitler veren bir fırsat gibi gösterir kendini. İçinde yaşadığımız biyolojik dünyanın en çok ümit vadeden unsurlarından biri, kompost uygulaması yapan herkesin gayet iyi bildiği üzere doğanın döngülerinin, ölümü ve çürümeyi yeniden doğuşun parçaları şeklinde kucaklamasıdır. Bunu anladığımızda var olan yaşam formunun çevresel sınırlar içinde bozulduğunu; kaçınılmaz olarak yeni yaşam yollarının ortaya çıktığını ve çıkacağını görebiliriz; tıpkı kapitalizmin genişleyen beton çatlaklarının içinden çıkıveren yeşil filizler gibi. Bu kaçınılmaz çözölmeyi cüretkâr bir olumlulukla karşılayıp kendimizi, kültürlerimizi ve ekonomilerimizi daha yerelleşmiş, dayanıklı ve insancıl yollarla yeniden keşfetmek için bugünün krizlerini fırsata çevirmeye başlamakta bir engelle karşılaşıyoruz. Bu devasa, çözölmeye uğrayan sistem içinde minik mikroplar misali, çeşitli yeni dünyaların ortaya çıkabileceği toprağı inşa ederek kendi küçük yöntemlerimizle yaratıcı bir şekilde çalışmaya davet ediyoruz gibi. Kısacası, karşımızdaki güçlüğü -tarihin bu noktasında- kapitalizmden kompost yaratmak; ve direniş ve

yenilenmenin zengin topraklarındaki görevimizin, kolektif görevimizin ise yeni bir Dünya öyküsü tohumu ekmek olduğunu söylüyorum.

Ancak Charles Eisenstein'in diyeceği gibi 'kalplerimizin mümkün olduğunu bildiği daha güzel bir dünyayı nasıl yaratabiliriz?' Bütün medeniyet gittikçe daha fazla tüketici ürünü üretip tüketmeye odaklanmışken farklı düşünüp yaşamak insanlar için çok zor olabilir, yeterlilik dünyasına adım atmak çok zor olabilir -bunu isteyenler için bile bunu isteyenler için bile. Birçok açıdan sevsek de sevmesek de tüketici yaşam biçimlerine mahkûm olmuş veya sanayileşme patikası hedefine kilitlenmiş ve bunun içinde hapsolmuşuz. Bu sorunu çözebilecek kolay, sihirli değnek gibi bir yöntem de yok. Medeniyet akıntısına karşı kürek çekmek her zaman zor olmuştur.

Yaşamanın ve var olmanın alternatif yollarını keşfetmeye daha fazla odaklanmak bu yolda atılabilecek bir adımdır ve bu keşif de Henry David Thoreau'nun (1817-1862) yaşamına fikirlerine odaklanan bu kitapçığın tanımlayıcı amacıdır. An itibarıyla Amerikan edebiyatında tanınmış bir şahıs olan Thoreau, okunması kolay bir yazar değildir. Cümlelerinde genellikle bir yoğunluk bulunur: Kinayeler, mecazlar ve iki anlama da gelebilecek ifadelerle doludur ve fikirler, meydan okuyan ve kışkırtıcı bir şekilde ifade edilmiştir. Bu sebeplerle Thoreau'ya öylesine rastlamış olan bir okur, kolaylıkla okumaktan vazgeçebilir; aynı benim Thoreau'ya maruz kaldığım ilk seferde olduğu gibi. Ne var ki

görüşleri kaçırılmayacak kadar önemlidir. Bu sebeple, gönüllü sadelik felsefesi üzerine kolaylıkla erişilebilir bir genel değerlendirme bulunsun diye Thoreau üzerine bu tanıtıcı metni yazmak için oturdum. Umarım okurları onun temel eserlerini okumaya devam eder diye.

Thoreau'nun uygulamalı yaşam felsefesinin ciddi politik sonuçları olsa da bu kitapçığın esas odağı kişisel düzeydedir -ki bu zaten Thoreau'nun odağıdır. Politik ve makroekonomik analizler ne kadar gerekli olsalar da ancak insan başarılı ve sürdürülebilir bir yaşamın nasıl görünebileceğine karar verdikten sonra tutarlı bir şekilde ele alınabilirler. Bu girizgâh konusunda da Henry David Thoreau'dan daha muazzam ya da daha gerekli bir bilgelik ya da ilham kaynağı bulunmadığını iddia ediyorum. Umarım fikirleri ve örnekleri, benim yaşamımı zenginleştirdiği gibi sizin yaşamınızı da zenginleştirir.

Bütün bilge düşünceler şimdiye dek binlerce kez düşünülmüştür; bu düşünceleri gerçekten kendimizin kılmak istiyorsak, onları, kişisel yaşantımızda kök salmalarını sağlayıncaya dek, dürüst bir şekilde yeniden ve yeniden düşünmeliyiz.

– **Johann Wolfgang von Goethe**

1.WALDEN'A GİDEN YOL

Bir şeyin bedeli, karşılığında hemen ya da uzun vadede takas edilmesi gereken yaşam diye adlandıracağım miktardır.

Henry David Thoreau

Harvard'tan 1837'de mezun olan Henry David Thoreau isimli genç bir öğrenci vardı. Bu yetenekli mezun, hevesli bir şairdi; ancak şiirleri, genelde güzel ve ilham verici olsa da piyasada çok satılan bir ticari mal sayılmazdı. Aslına bakarsanız hiç satılmadı. Bu yüzden, doğduğu şehir olan Concord, Massachusetts'e dönünce genç Thoreau, kıt kaynaklar dünyasında mali bağımsızlığını yakalamaya çalışırken hepimizin karşılaştığı muazzam iktisadi sorularla karşı karşıya geldi: *Para kazanmanın en iyi yolu nedir? Buna ne kadar zaman harcamalıyım? Düzgün ve özgürce yaşamak için ne kadara ihtiyacım var?*

Bu genişletilmiş makale, Thoreau'nun bu oldukça insani soruları cevaplamaya çalışmaya başladığında ortaya çıkan zorlu ancak tatminkâr mücadeleyi incelemektedir. Şairin 'meslek krizini' anlamaya çalışmakla başlar ve bununla ilgisiz sayılamayacak materyalist kültüre getirdiği eleştirilerle devam eder. Thoreau'nun muhteşem ama sınıflandırılmaz manifestosu *Walden'da* sunduğu 'alternatif iktisadın' incelenmesi için temelleri atar.¹

Yüzeysel bakılınca bu girişi Henry Thoreau adlı şair-filozofun karşılaştığı iktisadi soruna verdiği tepkiyi anlatmak takip etse de, okurları, Thoreau'nun yaşamı ve fikirlerinin, günümüzde, yaşamlarımızda, mevcut iktisadi durumlarımızda ne derece geçerli olduğunu düşünmeye davet ediyorum. Thoreau'nun mezuniyet töreninde konuşurken Ralph Waldo Emerson'ın söylediği gibi: 'Her zaman olduğu gibi bu sefer de yine harika; keşke onunla ne yapmamız gerektiğini bilseydik.'² Bununla ne yapılacağını bilmek konusuna gelince; Thoreau için birkaç cümle söylemek isterim.

1.1. *Meslek Krizi*

Şiirlerinin alıcı bulamaması gerçeği şöyle dursun, o zamanlar bir Harvard mezunundan belirli birtakım beklentiler olurdu ki şair olmak bunlardan biri değildi. Aslında, Thoreau için açık olan çok az sayıda "saygın" kariyer yolu vardı: Bakanlığa girebilirdi ki bu en çok saygı göreceği seçenek olurdu. Hukuk, politika, tıp ya da öğretmenlik gibi dinle ilgisi olmayan bir alana yönelebilirdi ya da ticarete atılıp tüccar olabilirdi. Bu son seçenek, daha yirmi yaşındayken Boston iş adamlarından

ve savundukları her şeyden tiksinen Thoreau için kesinlikle sözü bile edilmeyecek türdendi. İlk seçenek olan bakanlığa girmek de neredeyse bir bu kadar sevimsizdi, çünkü kurumsallaşmış din kavramından hiç hoşlanmamakla beraber özgür düşünce mistisizmine bir eğilimi bulunuyordu.³ Hukukla uğraşma fikri de ona pek cazip gelmedi, politika dünyasında bir kariyer de. Bu ateşli bireyci için her ikisi de devlet işleriyle fazla içiçeydi.⁴ Tıp da hiç ilham vermedi. Geriye yalnızca öğretmenlik kaldı.⁵

Bunun hemen ardından Concord'ta bir öğretmenlik işi olduğunu görünce Thoreau, hem anne- babasının hem de toplumun beklentileri ve ekonomik ihtiyaçlar doğrultusunda bir hevesle başvuruda bulundu ve şehirdeki okulda öğretmenlik yapması için teklif aldı. Bu işe kendini adadığı halde daha bir ay geçmeden okul komitesinin bir üyesi tarafından kızağa çekilip, öğrencileri sopayla dövmediği için uyarı aldı. Hâlbuki, yaramaz çocukları dövmek bir okul politikasıydı ve tartışmaya açılması bile söz konusu değildi. Thoreau, fiziksel cezanın saçmalığını protesto etmek amacıyla yeniden sınıfa girip rastgele altı öğrenci seçip onlara bir sopa attı ve ardından istifa etti.⁶

İlkeleri yerli yerinde (belki biraz şüpheli) durmakla beraber, işi olmayan Thoreau'nun meslek krizi daha da derinleşti. Erkek kardeşiyle birlikte birkaç yıl oldukça başarıyla işleyen özel okul Concord Akademi'yi kurduklarında bir ara vermiş oldu. Ancak Mart 1841'de proje sona erdi ve meslek krizi tekrar patlak verdi, çünkü öğ-

retmenliğe pek istekli değildi. Bunu takip eden birkaç yıl içinde henüz ne yöne gideceğine kesin olarak karar veremeyen Thoreau, kendini dönem dönem farklı rollerle bürünmüş olarak buldu. Örneğin işçi, kurşun kalem üreticisi, bahçıvan ve Emerson ikametgâhında her işe bakan bir eleman, Emerson'un yeğeninin özel ders öğretmeni, dönemsel öğretim üyesi ve editör.

Bu işlerle geçirdiği zaman başkalarına amaçsızlık gibi görünse de Thoreau böylece ne yapmaya ihtiyaç duyduğunu, ezelden beri ne yapmak istediğini daha da iyi anlayıp kesinleştirdi. Carl Bode'un söylediği gibi: 'Bir yazar olması gerektiğine kanaat getirmişti ama asil bir transandantalist şekilde – öncelikle yaptıkları ve ikinci olarak da yazdıkları açısından bir şair.' Şairin en asil işi, 'Thoreau'nun coşkun şair kavramı anlayışına göre, yaşamı olmalıydı ve nazım ya da nesir de kendi yaşamından doğup gelişmeliydi.'⁸

Ne var ki, yaşamını nasıl idame ettireceğiyle ilgili ekonomik soru henüz cevaplanmamıştı. Bir şair olarak nasıl yaşayacaktı? Hem ruhunun çağrısına cevap verip hem de geçinecek parayı nasıl kazanacaktı? Bu, belki de hepimizin kendimize ait bir tarzla kendimizle ilişkilendirdiğimiz bir sorudur. Birtakım gerekçelerle Thoreau, bunu 'tüm soruların en önemlisi,'⁹ olarak gördü. Yine de buna verilecek en iyi cevap konusunda tavsiye arayışındayken keşfettikleri karşısında şaşkınlık ve hayal kırıklığı yaşadı:

Dürüstçe yaşamak üzerine yazıldığı hatırlanan pek fazla bir kaynak bulunmuyor; hatta neredeyse hiç

yok. Ne Yeni Ahit ne de Küçük Richard bu konuya hitap ediyor. Bu konuda kendime sorduğum soruları ele alıp az çok cevaplayan tek bir sayfa aklıma gelmiyor... İnsanlar deneyimlerinden söz bile edemeyecek kadar tiksindikleri için mi bu böyle? Yoksa ortak meseleler sorgulanmadığı için mi? Bana öyle geliyor ki tüm soruların en önemlisi, yaşamımı nasıl idame ettireceğimdir. Ancak hiçbir kitapta bu amaca hitap eden bir şey bulamadım... Kanımca toplum, tüm sanatsal yönleriyle bu açıdan bizim için hiçbir şey yapmamıştır.¹⁰

Ayrıca, -o zamanlar dahi seçkin bir üniversite olan Harvard'tan yeni mezun olan Thoreau, resmi eğitimde *nasıl yaşamak gerektiği* sorusunun garip bir şekilde üstünün örtüldüğünü fark etti. Çalışmalarına dönüp baktığında 'bir öğretim üyesinin yakınına gönderilerek, burada, yaşam sanatı dışındaki her şeyi öğrenip uyguladığı' hissine kapıldı.¹¹ Eğitim deneyiminin tipik bir örneği olarak üniversiteyi bitirince yön bulmayı öğrenmiş olduğunu keşfedince çok şaşırdı; buna göre limana doğru bir kez dönmüş olsa onun hakkında daha fazla şey bilecekti.¹² Bu, tamamıyla teoriden ibaretti ve uygulama yoktu. İktisada gelince; Thoreau'nun canını sıkan şey, 'felsefe ile eşanlımlı olan yaşam ekonomisi üniversitelerimizde samimi olarak öğretilmemekteyken, *fakir* öğrencinin bile yalnızca *politik ekonomi* okuyor' olmasıdır.¹³ Ardından da umursamaz bir alaycılıkla ekler: 'Öğrenci açısından bunun sonucu, Adam Smith, Ricardo ve Say okuyorken bir anda borç içinde yüzen babasına dönüşüvermektir; hem de telafisi olmayacak şekilde.'¹⁴ Söylemeye gerek olmadığı üzere klasik iktisatçıları oku-

mak, Thoreau'nun nasıl olup da şiir gibi yaşayabileceği konusundaki ekonomik sorusuna cevap olamadı.

Kitapların ve aldığı resmi eğitimin, kendini bu açıdan çok büyük hayal kırıklığına uğrattığını hisseden Thoreau, yönünü çağdaşlarına, Concord sakinlerine çevirerek onların yaşamlarının kendisi için iyi yaşama sanatı, özgürlük sanatı konusunda ilham verip veremeyeceğini görmeye çalıştı. Ne var ki, gözlemleri, ona yol göstermekten çok uzak kaldı. Onun yerine materyalist kültürün ilk kez ele alınan, en etkili, en derinlere işleyen eleştirilerinden birinin ortaya çıkmasına yol açtı. Sebebi de Thoreau'nun hem acımasız bir eleştirmen hem de edebi bir dahi olmasıydı.

Ancak bu eleştiriye inceleyerek Thoreau'yu en sonunda şehirden ormana süren şeyin ne olduğunu anlayabiliriz.

1.2. *Thoreau ve Materyalist Kültür*

'Yaşamlarımızı nasıl geçirdiğimizi bir düşünelim,' diye başlar Thoreau'nun makalelerinden biri. Kendine özgü tarzıyla, zaman az olduğundan, 'övgüleri bir kenara bırakıp eleştirilere yer vereceğini'¹⁵ söyler. 'Özgür doğmak ve özgür yaşamamak nasıl bir şeydir?' diye sorar yurttaşlarına. 'Köle olmak bir özgürlük müdür; ya da övündüğümüz özgür olma hali özgürlük müdür?' Amerika siyasi tiranlardan azade olabilir ancak Thoreau'nun işaret ettiği acı gerçek şudur ki; Amerika 'buna karşın ekonomik ve ahlaki bir tiranın kölesidir'.¹⁶ Mammon adında bir tiran.

Bu dünya, 'bitmeyen işler' yeridir diye sızlanır Thoreau ve 'şiire, felsefeye, yaşamın kendisine bu bitmeyen işlerden daha ters düşen bir şey yoktur; suç kavramı bile buna dâhil.'¹⁷ 'İnsanoğlunu bir kez olsun aylaklık ederken görmek şahane olurdu' ancak 'iş, iş ve işten başka bir şey yok.'¹⁸ Tabii ki Thoreau, emek, sanayi ve girişim gibi kavramlara karşı çıkmıyordu. Onun üzerinde durduğu şey, para kazanma yollarının 'neredeyse istisnasız olarak bizi aşağı çektiği'ydı.¹⁹ Neredeyse her örnek, 'yalan söylemek, dalkavukluk etmek, oy vermek, kendini bir nezaket cenderesine sıkıştırmak ya da komşunu onun ayakkabı, şapka, manto, taşıt ya da meyve-sebzelerini almaya ikna edebileceğin ince ve buharlaşıp uçabilecek bir cömertlik ortamı yaratmayı gerektiriyordu'.²⁰ 'Toplumsal bedelini ödemeye hazır olduğu hizmetlerin sunulması en kabul edilmez olanlardır.'²¹ Bu yüzden, 'Altınını kazanmak için çok çalıştın [demek] yetmez. Şeytan da çok çalışır.'²²

Bu sebeplerle Thoreau, yalnızca para ya da maddi fazlalıklar kazanmak uğruna yapılacak her şeyin 'gerçekten sebepsiz ve boş ya da bundan da kötü' olduğunu düşünüyordu.²³ Şu paragraf, duruşunu doğrudan ifade etmektedir:

Öğleden öncelerimi ve öğleden sonralarımı topluma satacak olursam birçoğumuzun yaptığı gibi, uğruna yaşayacak bir şeyim kalmayacağı kesin ... Bir insanın çok çalışkan olabileceğini, yine de zamanını iyi harcamayacağını belirtmek isterim. Yaşamını kazanmak için yaşamının büyük bölümünü tüketen insanın yaptığından daha ölümcül bir ahmaklık olamaz.²⁴

Thoreau, hemşerilerinin tam da bu hataya düşerek çalıştıklarını gördü. 'Bu dünya, aptalların dünyası ... Daha önce olmazsa da yolun sonuna geldiklerinde anlayacaklar' diye sözünü esirgmeden konuşurdu.²⁵ Concord'ta her yeri gezdi. Dükkânlarda, ofislerde ve tarlalarda yöre sakinlerinin 'sessiz bir çaresizlik' içinde yaşamlarını sürdürüp tuhaf birçok yolla kefaretlerini ödediklerini hissetti. 'Herkül'ün on iki görevi, komşularımın üstlendikleriyle kıyaslanınca eften püften kalıyor. Sonuçta sadece on iki tane ve sonunda bitiyorlar. Ancak ben bu adamların bir canavarı hunharca öldürdüğünü ya da esir aldığını, hatta herhangi bir işi bitirdiklerini bile görmedim.'²⁶ Thoreau, insanların materyalist hırslarını hidranın başlarına benzetip 'biri ezilir ezilmez onun yerine iki tane çıkıyor' derdi.²⁷

Bir zamanlar Çinli filozof Lao Tzu, 'Yeteri kadarına sahip olduğunu bilenler zengindir' demişti.²⁸ Thoreau, çağdaşlarına 'yeteri kadarına' sahip olduklarını, ama bunu bilmedikleri için fakir olduklarını söyleyip duruyordu. Her zaman daha fazla lüks arayışında olup daha azıyla yetinip memnun olamadıkların 'ekonomi' kavramını anlamını idrak edemediklerine ve 'bir şeyin bedelinin onunla takas edilmesi gereken yaşam ... miktarı' olduğunu anlamadıklarına inanıyordu.²⁹ 'İnsanların çoğu, bu görece özgür ülkede dahi cehalet ya da hata sebebiyle yaşamdaki yapay kaygılar ve lüzumsuz işlerle o denli meşguller ki lezzetli meyveleri koparamıyorlar' diye yazmıştır.³⁰ 'Sözde kaderleri' yüzünden 'makineden başka bir şey olmaya zaman yoktu.'³¹

Peki ne için? İnsanların yaşamları 'komposta dönüşmek üzere toprağa karıştırılıyordu'³²; hem de altı üstü 'ihtişamlı evler' ve 'daha kaliteli ve daha çok kıyafet ... vb.' elde etmek için. Ancak Thoreau'nun ısrarla söylediği üzere 'Aşırı varlık, yalnızca lüzumsuz şeyleri satın alabilir.'³³ Aslında 'yaşamdaki lüksler ve sözde konfor denilen şeyler, vazgeçilmez olmamakla kalmayıp insanlığın yükselmesi önünde bir engeldir de' iddiasında bulunur.³⁴ Thoreau, 'hoppa' insanların, kendi kaderleriyle meşgul olmaktan ziyade yaşamlarında -'sonsuzluğa zarar vermeden zaman öldürebilirlermiş'çesine- hoş şeyler biriktirme ya da sosyal merdivenin basamaklarını tırmanma kaygısı güttüğünü görerek şoka girmiştir.³⁵

'Kim onları toprağın kölesi yaptı?' diye sorarak, çağdaşlarının sınırsız maddi arzularının kölesi olduklarını ve kendi kendilerine aşıladıkları bu hizmetkâr tutumdan habersiz olduklarını ima eder. 'Güneyli bir denetçiye sahip olmak zordur; kuzeylisine sahip olmak daha da zordur; hepsinden kötüsü, kendinden güdümlü bir köle olmaktır.' Hatta hiddeti artan Thoreau, köleliğin kaldırılmasını savunanlara dönüp onlara 'Hepiniz kölesiniz' demiştir.³⁶ Bu, formalite icabı yapılan retorik bir hareket değildir. Hatta şiirlerinden birinde köleliğe karşı olanların taşkınlığını alaya alır:

Acele et de azat et köleleri

Özgür müsün haykırabilecek kadar?

Köleliğin en sığ derinlikleri

Özgürlük tanır bir nefes kadar.³⁷

İngiliz şair William Wordsworth 'Kazanıp harcayarak güçlerimizi heba ediyoruz' sözlerini kaleme aldı³⁸ ve bekleneyeceği üzere Thoreau, bu eleştiriyi beğeniyle karşılar. Yine de kâr amacı gütmenin ve paragöz olmanın tartışmasız ayıplanması (Thoreau bunu 'ticari tin' diye adlandırır) Thoreau ve Wordsworth'ün, sâneyi kapitalizminin *yararlı* olabilecek birçok yönünü takdir etmeyen isyancı romantikler olduğu şeklinde itiraza yol açabilir. Hâlbuki Thoreau, bu sert karşılığı bekliyordu: "Ne!" diye bağırды bu arazideki kulübelerde oturan ve burada çalışan bir milyon İrlandalı. "İnşa ettiğimiz bu demiryolu rayları iyi bir şey değil mi?" "Evet" diye cevap verdim. *Kısmen daha* iyi ... Yani daha kötüsünü de yapmış olabilirdiniz. Ancak sizler benim kardeşlerim olduğunuzdan dilerim ki zamanınızı bu pisliği kazıp durmaktan daha kayda değer işlerle geçirirsiniz."³⁹ 'Örneğin piramitlere bakın' diye dikkatleri çeker Thoreau. Beşeri sanayinin doğasını yeniden düşünmeye teşvik eder; 'bunların içinde bu kadar merak edecek bir şey yok; bir sürü adamın hırslı bir sümsük için mezar inşa etmek uğruna hayatlarını harcayacak kadar düşmüş olmasından başka. Aslında Nil'de boğulsalar ve cesetleri de köpeklerle verilse daha akıllıca ve erkekçe bir iş yapmış olurlardı. Belki onlara bir mazeret uydurabilirim ama buna zamanım yok.'⁴⁰ 'Amerika Birleşik Devletleri Bankası için de durum neredeyse aynıydı' diye sonuca bağlar Thoreau. 'Gelirinden çok gideri var,'⁴¹ *yaşam* yani bizdeki karşılığı hesabına göre.

Thoreau, büyük ekonomik dönüşüm zamanında yaşıyordu ve ona göre demiryolu, sanayileşmenin amblemiydi. Ondan, genelde mecazi anlamda Amerika'nın

ve aslında tüm dünyanın yüzünü hızla değiştiren, yükseliş halindeki bir ekonomik sistemin temsili olarak söz ederdi. 'Demiryolunun üstünde gitmiyoruz; o bizim üstümüzde gidiyor' iddiasını ortaya attı.⁴² Aşağıdaki paragrafta şöyle hatırlanması bir tablo çizdi:

Şu demiryolu raylarının altında uyuyanların ne olduğunu hiç düşündünüz mü? Her biri bir insan. Bir İrlandalı ya da bir Yankee. Raylar onların üstüne uzatıldı ve üstleri kumla örtüldü. Arabalar da üstlerinden kolaylıkla geçip gidiyor. Emin olun, çok sağlam uykucular. Hem birkaç yılda bir yeni bir grup daha yere uzatılıyor ve bunların üstlerinden geçiliyor ki herhangi biri rayların üstünde gitme keyfini yaşarsa diğerleri ezilme talihsizliğini yaşasın. Uykusunda yürüyen bir adamın üstünden geçip de onu uyandırdığında arabaları anında durdurup, çığlık atıp buna ağlıyorlar. Bunlar sanki birer istisnaymış gibi ... Bu uyuyanları bastırıp yataklarında tutmak için her yedi buçuk kilometrelik mesafeye bir grup adam yerleştirmenin gerektiğini bildiğim için seviniyorum; çünkü bu tekrar kalkabileceklerinin bir işaretidir.⁴³

Thoreau, aslında sanayileşmenin altında ezilmiş bu 'uyuyanların' 'bir zaman tekrar ayağa kalkacağını,' umuyordu ve komşularını uyandırabilmek için elinden geleni yaptı.⁴⁴ Ne var ki, Thoreau'ya göre uyuyan komşuları, bu genel yaşam tarzını, bunu başkasına tercih ettikleri için değil de açıkçası geriye başka seçenek kalmadığını düşündükleri için benimsemişlerdi. 'Yani tümüyle ve gerçek anlamda yaşamlarımız önünde eğilerek ve değişim olasılığını inkâr ederek yaşamaya zorlanıyoruz. Bunun tek yol olduğunu söylüyoruz.'⁴⁵

Ancak Thoreau ikna olmamıştı. 'Bir merkezden yarıçap çizmenin birçok yolu olduğu' fikrindeydi.⁴⁶ 'Burada yaşam, büyük ölçüde tarafımca denenmemiş bir deneydir; ancak onların denenmiş olmasının bana bir yararı yoktur ... İnsanların kapasiteleri hiçbir zaman ölçülememiştir; atalarından farklı olarak ne yapabilecekleri yargısına varmak da bize düşmez. O yüzden de çok az şey denenmiştir.'⁴⁷ Hatta 'insanın yücelttiği ve başarılı saydığı yaşam, tek çeşittir,' ve 'tek bir çeşidi abartılı bir şekilde yücelterek diğerlerini harcamamız mı gerekiyor?'⁴⁸

Daima düşünceli ve topluma ayak uydurmayan biri olan Thoreau: 'Eski insanların yapamayacağımızı söylediği ne varsa deneyip yapabileceğinizi görün' dedikten sonra bunu temel alarak 'eski insanlar için eski eylemler, yeni insanlar için yeni eylemler olması gerektiği' önermesini de cesurca ortaya atmıştı.⁴⁹

Bu, Thoreau'nun Walden Göleti'nde yaşam deneyine başlamak üzere olduğu zamandı.

1.3. *Walden Deneyi*

1845'te Bağımsızlık Gününde, 28. yaş gününden birkaç gün önce Henry Thoreau, memleketi Concord'u terk edip en yakın komşunun 1,5 kilometre uzaklıkta olduğu Walden Gölet kıyısının ormanlarında tek başına yaşamaya gitti. Burada kendine mütevazı bir kulübe inşa edip her şeyi elleriyle yaparak 2 yıl 2 ay boyunca basit bir yaşam sürdü. Yaptığı birçok işin yanında bu 2 yıllık sürenin felsefi ve edebi dökümünü yaptığı, otobiyografi anlamında bir şaheser olan *Walden: Ormanda Yaşam*'i

kaleme aldı. Bunun, 'gönüllü sadelik,' 'basit yaşamak' ya da 'vitesi küçültmek' adlarıyla bilinen yaşam stratejisi üzerine yapılan en muazzam açıklama olduğu iddia edilebilir.⁵⁰

Walden'in ikinci bölümündeki 'Nerede Yaşadım ve Ne için Yaşadım' başlığı altında Thoreau, geleneksel toplumu terk etmesi konusunda bir açıklama sunar: 'Ormana gittim, çünkü amaçlı yaşamak ve yalnızca yaşamın olmazsa olmaz gerçeklerini ön plana almak istedim. Ölmek üzere olduğumda bana öğretilmeleri gerekeni öğrenip öğrenemediğimi ve yaşamamış olduğumu fark etmeyi istedim.'⁵¹ 'Yaşamın ne olduğunu deneyimlemeyi istemediğini' anlatır. 'Yaşamak çok güzeldir' der. Çok gerekli olmadıkça 'her şeyi bırakıp gitmeyi de' istemez.'⁵²

Derin yaşamak ve yaşamın özünü tümüyle içime çekmek istedim. Sapasağlam ve Spartalı gibi yaşayıp, yaşamak sayılmayan her şeyi hallaç pamuğu gibi atmak istedim, ... yaşamı bir köşeye sürüklemek ve en alt sınıra indirgemek. Kötü olduğunu gördüğümde dibi-ne kadar gidip içindeki gerçek kötülüğü görmeye ve bunu tüm dünyaya haykırmaya ya da yüce bir şey ise de deneyerek öğrenmeye ne gerek var ki?⁵³

Başka yerlerde Walden Göleti'ne gitmekteki amacının 'en az engelle birtakım özel işler yapmak' olduğunu söyler.⁵⁴ Bir bakıma bu 'özel iş' sadece doğaya yakın ve dikkat dağıtıcılardan uzak bir şekilde yalnız başına kalıp yazmaktı.⁵⁵ Başka bir açıdan ise ilkiyle doğrudan bağlantılı olsa da 'özel işi', kıt kaynaklar dünyasında şiir gibi yaşamayı nasıl olup da başaracağı şeklindeki ekonomik

sorunu çözmek; en azından daha iyi kavramaktı. Belki de Thoreau, en iyi yöntemin, basit bir yaşam sürmek için maddi isteklerini azaltmak olduğuna karar vermişti. 'Dışa dönük bir uygarlığın tam ortasında da olsak ilkel ve sınırdaki bir yaşam sürmenin bazı avantajları olabileceğini, yaşam gereksinimlerini ve bunları elde etmek için nasıl yöntemler uygulandığını öğrensek keşke' diye düşünmüştür.⁵⁶ Yaşamın basitliği, bu amacını yüceltmenin yoludur.

Thoreau, bir kişinin yaptığı alışveriş 'Göksel İmparatorluk'⁵⁷ ile ise (burada kast ettiği 'kaygılarınız sadece sahip olup harcamaktan daha fazlasıysa' ifadesidir), yaşama doğru bir açıdan yaklaşıldığında düzgün ve özgürce yaşamak için gerçekten çok az şey gerekir diye şüphe etmeye başlamıştır. Diline takılan nakarat 'Basitleştir, basitleştir'dir.⁵⁸ Demirbaş eşyanın bulunduğu mütevazı bir barınak yeterlidir. Eski kıyafetler de giysek bir şey olmaz değil mi? 'Günde üç öğün yerine yeterli olacaksa tek öğün yiyin. Yüz çeşit yerine beş çeşit yiyin ve diğer şeyleri de bu oranda azaltın.'⁵⁹ En önemlisi de 'hesaplarınız özet şeklinde olsun.'⁶⁰

Bu, özünde Thoreau'nun basit yaşayış bölümünü reddederek Walden Göleti'nde denediği yöntemdi. Fasulye, bezelye, mısır, turp ve patates yetiştirerek ve ara sıra da gölette balık avlayarak beslenme ihtiyacını mümkün olabildiği kadar gidermiştir. Civardaki ağaçlardan birkaç tane kesip kendine bir ev ve gerekli mobilyaları yapmıştır. Çok değilse de yeterliydi. Yeteri kadar olan da çoktu. Ekonomiye zincirlenmiş olmayı istemedi.

Bu yüzden de gücünü kendinden almaya çalıştı. Yapay maddi arzuların kölesi haline gelmek istemediğinden öz-disiplin kurdu. Yaşam olmayan şeyi deneyimlemek istemediğinden de öz-kültürünü geliştirdi. Kısacası, benim 'alternatif iktisat' olarak adlandırdığım şeyi uyguladı.

Thoreau'nun ormandaki yaşamının iktisadi anlamdaki önemi, ancak orada neyi başarmaya çalıştığını sürekli aklımızda tutarsak anlaşılabilir. Yukarıda söz edildiği gibi Thoreau, Transandentalist anlamda bir yazar; yalnızca sözcükleriyle değil yaşamıyla şiir yazan bir şair olmak istedi. Yani günlük işlerinde en yüce hedeflerinden ilham almak ve 'ruhun dürtülerine' teslim olmak istedi.⁶¹ Ne var ki, 1845'te bu Transandentaliste 'özel işinin' piyasada ona mütevazı bir harçlık dahi sağlama olasılığının pek bulunmadığı ortaya çıktı. 'Uzun süre boyunca tirajı pek de yüksek olmayan bir dergide muhabirlik yaptım. Editörü benim yazılarımın çoğunu basılmaya uygun bulmuyordu ve yazarlar arasında yaygın olduğu üzere ben de işim karşılığında acı çekiyordum' dedi.⁶² Aslına bakarsanız, Thoreau'nun, Harvard'tan mezun olduktan sonraki ve gölete yaptığı keşif gezisi arasındaki 8 yılın, şiirleri ve makalelerini kabullenip onlarla ters düşmeyecek bir iş bulmak için boşuna çabaladığı bir zaman dilimi olduğunu görürüz.⁶³ Seçenekleri ise ya birtakım tavizler vermek ya da başka bir iş aramak olmuştur. Yani piyasada daha fazla talep gören şeyi yapmak; ya da bir şekilde piyasaya daha az bağımlı olmanın bir yolunu bulmak. İfade ettikleri konunun merkezini oluşturduğundan uzunca alıntılacağım aşağıdaki pa-

rabolde Thoreau, hem ekonomik durumunu hem de buna verdiği tepkiyi açıkça anlatır:

Bundan kısa bir süre önce gezintiye çıkmış olan bir Hintli, sepetlerini satmak için bizim mahallede oturan tanınmış bir avukatın evine gitti. 'Bu sepetlerden almak ister misiniz?' diye sordu. Cevap 'Hayır, istemeyiz' oldu. 'Ne! Bizi açlıktan öldürmek mi istiyorsunuz?' diye bağırdı Hintli kapıdan çıkarken. Çalışkan Hintli, beyaz komşularının bu kadar iyi durumda olduğunu görüp, avukatların tek yaptıklarının birtakım iddialar öne sürmek olduğunu ve bunun da sihirli bir biçimde zenginlik ve itibar kazandırdığını düşünüp kendi kendine şöyle söyledi: İşe gireceğim. Sepet örerim. Yapabileceğim iş budur. Sepetleri yapınca kendi üzerine düşeni tamamlamış olacağını ve bundan sonrasının beyaz adama düşen satın alma işlemi olduğunu düşündü. Başkaları açısından bu sepetleri almaya değer hale getirmenin ya da en azından alınmaya değer olduklarını düşünmelerinin veya onlar için almaya değer bulacakları bir şey yapmanın kendi sorumluluğu olduğunu fark edemedi. Ben de narin bir dokudan sepet türü bir şey dokudum, ama bunu başkaları açısından satın almaya değer biçimde yapmadım. Yine de kendi durumumu düşününce kendim için bu sepeti örmeğe değer buldum ve başkalarının benim sepetlerimi alması için neler yapmam gerektiği üzerine çalışmak yerine onları satmak zorunda olmaktan kaçınmanın yollarını aradım.⁶⁴

Meyveleri alternatif iktisat olan Thoreau'nun bu 'çalışmasının' ayrıntılarına geçmeden önce Thoreau'nun çok önemli bir noktada yanlış anlaşılmamış olduğun-

dan emin olmak için bir saniyenizi almak isterim. Komşuları ne düşünmüş olursa olsun Thoreau'nun ormanda yaşam macerası, gerçeklikten ya da görevi olabilecek şeylerden kaçma girişimi değildi. Aksine, biliyordu ki bu gerçekliğe ve üzerine alması gereken sorumluluklara doğru, özellikle de en derin arzularını ciddiye alma sorumluluğuna doğru bir yolculuk olacak. 'Bir şeyleri başkalarına tercih ettiğim ve özellikle de özgürlüğüme önem verdiğim için ... zamanımı pahalı halılar, kaliteli mobilyalar, zarif yemekler ya da Grek ya da Gotik tarzda bir ev kazanmaya harcamak istemedim. Bu şeyleri ['esas arayışları'] kazanmak için bütün pürüzleri aşanlar ve kazandıklarında bunları nasıl kullanacağını bilenler varsa bu arayışı onlara bırakıyorum.'⁶⁵ Thoreau, çağdaşlarının büyük bir kısmının yaptığı gibi ve 'aptalca olduğu kadar üzücü değil'⁶⁶ diye kabul ettiği gelenek ve uygunluk kavramlarının tekdüzeliğine kapılmaktan, hayallerinden vazgeçip yaşamını önemsiz lüksler peşinde koşarak harcamaktan ciddi biçimde korkuyordu. 'Yaşamın zevksiz işlerine' çok fazla vakit ayıracak olsa yaşamın 'daha lezzetli meyvelerini' toplayamayacağını biliyordu, bu yüzden de standartlarını aşağı çekmeye, ihtiyaçlarını azaltmaya koyuldu.⁶⁷ Thoreau'nun basitlik deneyi, bu durumda yaşamdan vazgeçmek değil, aksine onu onaylamak olmuştur. Yaşam armağanının muhteşem olduğunu düşünüyordu ve bu yüzden de 'zamanda son dakika kavramını geliştirip ona [kendi] sopasında bir çentik atmak; iki sonsuzluğun, geçmiş ve geleceğin arasındaki birleşim noktasında durmak (tam da şu an içinde bulunduğumuz 'an') o çizgiye ayak ucuyla do-

kunmak konusunda endişeliydi.’⁶⁸ Bu paragrafa ‘Birtakım üstü kapalı ifadeleri hoş göreceksiniz; çünkü benim yaptığım takasta birçok insanınkinden daha fazla sır bulunur. Gönüllü olarak saklanmasalar da bu, doğalarının ayrılmaz bir parçasıdır’ eklemesini yapar.⁶⁹

Thoreau, hiç ölü zaman bırakmadan yaşamak istedi ve bunu başarmak için ya da en azından mümkün olup olmadığını görmek için Walden Göleti’ne gitti. Prensip gereği, gününün sığ ve ulvi amaçlar, sıradan ve şiirsel bir deneyim şeklinde bölünmesini kabul etmezdi. Bu, Thoreau’nun tanımladığı şekliyle etkin ve ekonomik yaşamaktı. Bunun, genel anlamda etkin yaşamının ya da iktisadi açıdan doğru davranmanın, dolar olarak değerlendirilen ‘refahın maksimizasyonu’ anlamına geldiğini varsayan, anaakım iktisadi düşünme biçiminden çok farklı bir yaklaşım olduğu belirtilmelidir.⁷⁰ Bu yüzden de Thoreau’nun iktisadi, iktisadi açıdan başarı üretken iş gücü (örneğin Adam Smith) ya da para gibi (örneğin Richard Posner) kıstaslarla değil de iyi geçirilen, planlanarak yaşanan bir yaşam süresi kıstasıyla ölçüldüğünden ‘alternatif’ sayılır. İtiraf etmek gerekirse bu, para ya da işgücünü sayılara dökmekten daha zor olabilir; ancak aklımızda yalnızca bu alternatif kıstasla Thoreau’nun, ‘Her zaman katı iş kurallarına sahip olmaya çabalamışımıdır. Bunlar, her insan için vazgeçilmezdir’⁷¹ cümlesiyle ne kastettiğini ve neden ‘Walden Göleti, iş yapmak için çok uygun bir yer olurdu’ diye düşündüğünü anlayabiliriz.⁷² Onun işi para kazanmak değil ‘Göksel İmparatorluk’la alışveriş içinde olan ‘Transandental bir Kapitalist’ olmaktı.⁷³ Aşağıdaki paragraf, Thoreau’nun

radikal bir şekilde alışılmamış düzgün iş algılamasının bir örneğini sunmaktadır:

Bazen bir yaz sabahında [gölette] alıştığım gibi banyo-
mu yaptıktan sonra, güneş vuran kapının ağzında gü-
neşin doğuşundan öğlene kadar oturup huşu ile çam-
lar, ceviz ve sumakların arasında rahatsız edilmediğim
yalnızlık ve sükûnet içinde, etrafta kuşlar şakırken
evin içinden uçarlarlarken ancak batıdaki pencereden
güneşin batınca ya da uzaktaki karayolunda bir yol-
cunun yük arabasının gürültüsünü duyunca zamanın
geçtiğinin farkına varırdım. Bu mevsimlerde geceleri
mısır gibi büyüdüm ve onlar elle yapılabilecek işlerden
çok daha iyiydi.⁷⁴

Concord halkına göre, 'hiç şüphe yok ki bu tam an-
lamıyla aylaklıktı.'⁷⁵ Ne var ki, Thoreau, 'kuşlar ve çi-
çekler [onu] kendi standartlarına göre test etseydi [o]
kusurlu bulunmayacağından' emindi.⁷⁶ Günlüğüne ya-
zacağı üzere: 'Şiir gibi yaşanmamışsa elimizde kalan şey
yaşam değil de ölümdür.'⁷⁷

Yukarıdaki 'iş' ile ilgili paragraflarda ve aslına bakı-
lırsa *Walden* kanalıyla her fırsatta Thoreau, iktisat ve
ticaret dili ile 'daha ulvi ve ruhani'⁷⁸, 'nesnelere spiri-
tüel bakış'ın⁷⁹ verdiği hazzı ifade etmeye çalışır. Bunu,
geleneksel değerlendirme yöntemleriyle dalga geçerek,
ölçüyü aşan karşılaştırmalar yaparak ve yaşamdaki şey-
leri 'yalnızca ... dolar' şeklinde ölçenlerle alay ederek
bizi kıskırtmak, yaşamdaki yargılarımızı sarsmak için
yapar.⁸⁰ Stanley Cavell, *The Senses of Walden (Walden'da
Ne Ne Anlama Gelir?)* adındaki ünlü çalışmasında Tho-
reau'nun 'para ... kâr ve zarar, zengin ve fakir, maliyet

ve harcama, borç alma ve ödeme, borçlanma ve sahip olma, iş, ticaret, işletmeler, girişimler, ticari işler, sermaye, fiyat, miktar, gelişim, pazarlık, istihdam, miras, iflas, çalışma, takas, emek, aylak, harcamak, boşa harcamak, harçlık, servet, kazanmak, hak etmek, karşılayabilmek, sahiplik, değişim, yerleşmek, yaşamak, çıkar, gelecek beklentileri, araçlar, koşullar' gibi iktisadi terimlerden oluşan 'labirenti' nasıl kullandığından söz eder.⁸¹ Başka bir yorumcunun belirttiği gibi 'Thoreau, bu geniş tasvir 'bizim kolayca içselleştirdiğimiz kâr ve zarar üzerine kurulu iktisadi sistem tarafından yaşamlarımız üzerinde etkili olan sinsi kontrolü açığa çıkarmak için ... yaşama bakışımızın ne kadar baskın bir biçimde ticari değerlerin hakimiyetinde olduğunu göstermek için' kullanır.⁸² Başka bir deyişle Thoreau, kullandığımız sözcüklerin içine sızan ve dünyayı ve dünyadaki yerimizi nasıl gördüğümüzü şekillendiren kapitalist anlambilimden kurtulmamıza yardım etmeye çalışır. Stratejisi, bilinen iktisadi kavramları, alışılmamış hatta şok edici şekilde ifade etmektir. Bu strateji, gölette 'aylaklığın en çekici ve üretken sanayi olduğu birtakım günler olduğunu' iddia etmesiyle özetlenebilir. 'Öğleden öncelerini çok kez çalıvermişimdir. Böylece günün en değerli zamanını harcamayı seçmişimdir; para bakımından değil ama güneşli saatler bakımından zengindim ve yaz günlerinde onları hesapsızca harcayabildim. Bunların daha fazlasını atölyede ya da öğretmen masasında harcamadığım için de hiç pişman olmadım.'⁸³

'Bir şeyin bedeli'ni, 'karşılığında takas edilmesi gereken yaşam diye adlandıracağım miktar' olarak tanım-

layarak⁸⁴ Thoreau, geleneksel iktisadın değerlerini, yaşamı, dolar yerine -metaların değeri- en yüksek iyilik şeklinde tersine döndürür. Yaşamın, bir mülk gibi muhafaza edilebilecek, biriktirilebilecek, harcanabilecek, kullanılabilir, çalınabilecek, saçılıp savrulabilecek ya da istiflenebilecek sınırlı bir zaman, enerji ve dikkati toplama yetisinden oluştuğunu savunur.⁸⁵ Bu tersine dönmüş değer sistemi, Thoreau'nun alternatif iktisat anlayışının temelini oluşturur.

2.THOREAU'NUN ALTERNATİF İKTİSADI

Şimdi Thoreau'nun karşılaştığı iktisadi sorulara tam olarak nasıl cevap verdiğine daha yakından bakma zamanı. Bence gerçek tutkusu piyasada pek değer görmeyen herkes bu sorularla yüz yüze gelir. *Para kazanmanın en iyi yolu nedir? Buna ne kadar zaman ayırmalıyım? Düzgün ve özgürce yaşamak için ne kadara ihtiyacım var?* Thoreau, kendi öz-kültürü ile kâr odaklı bir medeniyet arasında bir uyumsuzluk olduğunu keşfetmişti. Ancak piyasada dehasının ürünlerini nasıl satışa sunacağına kafa yormaktansa, bunu satmanın gerekliliğinden nasıl kaçınabileceğini bulmaya çalıştı. Tipik bir tiksintiyle hep söylediği gibi 'ticaret, içine girdiği her işi lanetler' der.⁸⁶

Temeli kurduğumuza göre artık Thoreau'nun yaşam deneyine bakabiliriz. 'Yaşam gereksinimleri' ifadesi ile başlayacağız: Bunlar nedir; en iyi nasıl anlaşılırlar ve onları elde etmeyle ilgili olarak ne tür sorular ortaya çıkar. Ardından Thoreau'nun yaşam gereksinimlerinin

ötesinde ne olduğuna dair bakış açısını, lüks olanaklar veya araçlar şeklinde sınıflandırılabilir maddi konforları inceleyeceğiz. Ayrıca Thoreau'nun düşüncelerini iki farklı konu açısından ele alacağız: teknoloji ve çalışma saatleri. Sonunda Thoreau'nun Walden Göleti'nden neden ayrılmış olabileceğini ve bu deneyimin bir başarı öyküsü olduğu yargısına varılıp varılmayacağını sorgulayacağız.⁸⁷

2.1. Yaşam Gereksinimleri

Alternatif iktisadın verdiği ilk görev, yaşam gereksinimlerinin neler olduğunun saptanmasıdır; 'çünkü bunları temin edemeden özgürce yaşamak ve başarı ümidi beslemek gibi temel sorunlara eğilmeye hazır olmuyoruz.'⁸⁸ Alıntılanan kısım önemlidir, çünkü onunla Thoreau, maddi basitliği takdir etmesi sebebiyle ortaya çıkabilecek (bazen de çıkan) yanlış anlaşılardan kaçınmanın yollarını arar. Basitliğin maddi bir mahrumiyet olmadığını söyler. Hepimizin karşılanması gereken temel fiziksel ihtiyaçları var (genelimizin düşündüğünden daha az olabilirler gerçi). Bu ihtiyaçlar karşılanmazsa bir sonraki yemeğimizin nereden gelebileceği veya soğuk geçen bir geceyi sağ salım atlatıp atlatamayacağımız gibi endişelerle kendimizi tüketiriz. Ve apaçık görüldüğü üzere bu da özgürce yaşama, zenginleşen yaşam kavramlarına uygun düşmez. Buna göre enerjimizi dünyanın harikalarına hayran olmaya, kapasitemizi geliştirmeye ya da roman yazmaya, insanın varoluşu üzerine sorulan sorulara kişisel olarak anlamlı cevaplara harcamadan önce sağlıklı ve fiziksel geçimimizi temin etmeye yetecek belirli bir

asgari maddiyata sahip olmamız gerekir. Bu asgarinin temini bu yüzden acildir ve öncelikli öneme sahiptir.⁸⁹

Yaşam gereksinimleri sözcüklerinden Thoreau'nun kastı, 'insan yaşamı için ilk baştan beri önemli olan ya da uzun zaman boyu kullanıldıkça önem kazanmış olan her şeydir. Öyle ki, denemeye kalkışan olursa bile çok azımız onlarsız yaşamaya çalışabilir.'⁹⁰ Birçok yaratık için gerçek yaşam gereksinimleri yiyecek ve belki bir de barınma olsa da, Thoreau'ya göre bulunduğu ortamdaki insan için yaşam gereksinimleri 'Yiyecek, Barınma, Giyinme ve Yakıt' gibi birtakım başlıklar altında toplanabilir.⁹¹ Aşağıdaki bölümlerde *Walden*'in ilk bölümü olan 'Ekonomi'de yer alan sıraya sadık kalarak Thoreau'nun alternatif iktisadının eleştirel bakış açısından yaşam gereksinimlerini değerlendireceğim. Yalnız Yakıt konusunu tartışmayı erteleyeceğim, çünkü fazlasıyla mecazi ve daha sonra işlenmesi daha iyi olacaktır. (O ya da bu şekilde tartışacak pek de bir şey yok aslında. Sonuçta orman, Thoreau'ya ateş yakmasına yetecek kadar yakıt sağlamıştı.)

2.2. Giyinme

Giyim eşyası satın alma konusunda Thoreau, motivasyonumuzun gerçek anlamda yararlılıktan çok yenilik sevdası ve başkalarının fikirleri olup olmadığını merak etmiştir. 'Zarafete değil ... Modaya tapıyoruz. Paris'teki baş maymun bir turist şapkası takınca Amerika'daki tüm maymunlar da bunu yapıyor.'⁹² Thoreau, bu 'yeni model' hevesinin 'çocuksu ve yabanıl' olduğundan⁹³ ve genel anlamda yaşam enerjimizi ve dikkatimizi boşa

harcadığından dert yanar. Daha kötü olan ise ‘imalatçıların, bu zevkin bir anlık hevesten ibaret olduğunu öğrenmiş olmalarıdır. Aralarında sadece birkaç iplik ya da belirli bir renk farkı olan iki desen içinden biri hemen satılacak, diğeri ise rafta kalacaktır. Ancak bir sezon geçtikten sonra genelde raflarda kalan daha moda olacaktır.’⁹⁴ Ne var ki, bundan da kötüsü, fabrika sisteminin temel nesnesinin ‘insanın düzgün ve ahlaka uygun bir şekilde giydirilmesi değil, şirketlerin sorgulanamaz biçimde zenginleştirilmesidir.’⁹⁵ Thoreau’nun bunları 21. yüzyılda yazdığını düşünenler hoş görülebilir.

Thoreau’nun ‘moda’ kurumuna yönelttiği bir başka eleştiri de en azından neyin revaçta olduğunun kontrolümüzün oldukça dışında olmasıdır. Buna göre modaya saygı göstermeyi seçtiğimizde (ve Thoreau, bunun bir seçim olduğunda ısrar ederdi) bazı güçlerimiz ve özgürlüklerimizin yanında estetik yargı kapasitemizi de, fazlasıyla tartışılabilir bir yönetici olan Paris’teki o maymuna teslim ediyoruz. Thoreau, bir maymun tarafından idare edilmeyi kabul etmezdi:

Bir kıyafetin belirli bir şekilde dikilmesini istediğimden terzim bana acıklı bir bakışla ‘şu an onları öyle yapmıyorlar’ diyor, ‘onlar’ öznesini hiç vurgulamadan. Sanki Fates gibi kişi olmayan bir otoriteden alıntı yapmış gibi ve istediğim şeyi yaptırmakta zorluk çekiyorum; çünkü söylediğim şeyi kastettiğime; bu denli gözü pek olabileceğime inanamıyor. Bu kehanetvari cümleyi duyunca bir an için düşünceye dalıp her bir sözcüğü ayrı ayrı vurgularım ki anlamını idrak edeyim; *Onla-* rın benimle kaçınıcı dereceden kan bağı olduğunu ve

üzerimde beni bu kadar yakından etkileyecek ne tür bir otoriteleri olabileceğini bulabileyim. Son olarak da artık 'onlar' öznesini daha fazla vurgulamadan yine gizemli bir havayla cevap verme eğilimi gösteriyorum –'doğrudur, son zamanlarda böyle yapmıyorlardı; ama artık yapıyorlar.'⁹⁶

Thoreau, 'giyinmenin amacının hayati öneme sahip vücut ısıımızın korunması ve ikinci olarak da toplum içinde çıplaklığın örtülmesi' olduğunu hatırlatır.⁹⁷ Buna dayanarak -ki bu, buradaki ana fikirdir- gerekli ya da ya da önemli herhangi bir işin, gardıroplarımıza yeni bir şeyler eklemekten de başarılabilirliğini öne sürer. 'Yapacak bir şey bulan bir adam, onu yapmak için yeni bir takım elbiseye ihtiyaç duymaz'.⁹⁸ 'Kıyafetleri giyen yeni insanlar yerine insanların yeni kıyafetler giymesini şart koşan işletmelerden uzak durun' diye yazar.⁹⁹

Thoreau'nun yaşamda neyin gerekli olduğuna dair fikri, işlevsel kıyafetlerin oldukça ucuza elde edilebileceği –'müşterileri gerçekten giydirecek fiyatlarda'¹⁰⁰– ya da nominal maliyetle evde bile yapılabileceğiydi. Ayrıca, 'daha kaliteli giysiler' arayışına girmeden önce arayışlarımızın 'daha kaliteli' olduğundan emin olmamız gerektiğini düşünür. Aksi halde aslında yaptığımız, yalandan saygı kazanmak için giysinin 'yalancı deri'sine bel bağlamak olur.¹⁰¹ Thoreau, giysilerinden mahrum bırakılmış olsalar görelî unvanlarını ne aşamaya kadar ellerinde tutabileceklerini merak etmiştir. Bu olursa sosyal konumumuzu, genelde tesadüfî ve keyfî olarak refaha kavuşmuş olmayı temsil eden kaliteli kıyafetlerden çok, *liyakat* ya da benzeri temellere dayalı olarak ortaya koyacağımızı ima eder.

Büyük resme bakıldığında sezonun son moda renklerini giymiş olmamız ya da dizimizde bir yama olması neden önemli olmalıdır? 'Birçok insan, bunu yapmaları gerekirse mahvolurlarmış gibi davranır. Onlar için parçalanmış bir bacak kemiğiyle şehre doğru topallayarak gitmek, parçalanmış bir pantolonla gitmekten daha kolaydır.'¹⁰² Ancak diye yazar Thoreau: 'Benim gözümde hiçbir insan, kıyafetinde yama var diye daha aşağı bir konumda yer almaz. Yine de eminim modaya uygun ya da en azından temiz ve yamasız kıyafetler giyme endişesi, temiz bir vicdan sahibi olma endişesinden daha büyüktür.'¹⁰³

Bu tartışmada sadede gelen Thoreau: 'Yalnızca suarelere ve mahkeme salonlarına gidenlerin yeni paltolara sahip olması gerekir, içindeki insanlar değiştikçe kendileri de değişen paltolar. Ama ceketim ve pantolonum, şapkam ve ayakkabılarım, içlerinde Tanrıya ibadet etmek için uygunsa onlarla da idare edebilirim değil mi?' der.¹⁰⁴ Bu, ilginç bir sorudur. Tanrıya ibadet etmekle ilgili değil, genel anlamda tutkuyla yaşanan bir yaşamla ilgili olmalıdır. Eski giysilerle de idare edebiliriz sonuçta değil mi? Thoreau, eski giysilerin de iş göreceğini öne sürmüştür.

Eski, gereğinden fazla olan kıyafetlerimizi bizden daha fakir olanlara bağışlayabiliriz. Ancak sonra Thoreau'nun bize daha azıyla yetinebildiklerinden fakirlerin aslında -en azından giyim açısından- bizden daha zengin olduğunu söylediğini hatırlarız. Thoreau'nun söylediklerini yanlış anlamamak gerekir. Burada fakirleri yücelt-

meye ya da bize nasıl giyinmemiz gerektiğini anlatmaya çalışmamaktadır. Maddi şeylerin (bu durumda kıyafet), güzel yaşanmış bir yaşam açısından önemiyle ilgili ortaya atılan kültürel varsayımları yeniden düşünmemizi sağlamaya çalışır. İddiası, kaliteli giysiler içinde mutlu ve anlamlı bir yaşam süremeyeceğimiz değildir; mutlu ve anlamlı bir yaşam için kaliteli giysilere sahip olmanın şart olmadığıdır. Böyleyse de kaliteli giysi tüketimini azaltmanın, genel anlamda iyi olmamız üzerinde olumsuz bir etkisi olmamalıdır. Aslında giyim konusunda tüketimi azaltmak, giysi üretmek için çalışan iş gücünde bağıntılı bir azalmayı ima eder. Daha az çalışma, daha fazla boş zaman, yani özgürlük anlamına geleceğinden refahın da artması beklenir.

2.3. *Barınma*

Barınma ile ilgili olarak Thoreau, bunun şu an bir yaşam gerekliliği olduğunu inkâr etmese de, soğuk ülkelerde çok daha uzun süreler boyunca dayanıklılık düzeyi bizden hiç de fazla olmayan insanlar olduğuna dikkat çeker.¹⁰⁵ Ne var ki, barınmanın aslında yaşam gerekliliği olduğunu varsayarak Thoreau, 'barınmanın aslında çok da önemli olmayan bir gereklilik olduğunu düşünmemizi' önerir.¹⁰⁶ Memleketinde ince bir kumaştan yapılmış çadırlarda yaşayan Kızılderililer görmüştür. Bunlar, ilk seferinde yapılması belki bir veya en fazla iki gün alan, sonrasında ise sadece birkaç saat içerisinde kurulup sökülebilen ve her ailede bir tane bulunan çadırlardı.¹⁰⁷ Demiryolunun kenarında 1,5 metre uzunluğunda ve 1 metre genişliğinde, gece işçilerin içine aletlerini ki-

litledikleri büyük bir kutu bile görmüştür. Bu da ona çok zorda kalan birinin bundan bir dolara edinebileceği; en azından hava alabilmesi için birkaç delik açıp gece yağmur yağdığında içine girip kapağını kapatabileceği fikrini vermiştir. Böylece 'kalbinde ve ruhunda özgürlüğe kavuşabilir.'¹⁰⁸ Bu, bazılarına saçma bir önerme gibi gelebilir; ama Thoreau 'şaka yapmaktan fazlasıyla uzaktı'.¹⁰⁹ O zamanlar yaşadığı civarda ortalama bir evin fiyatı 800 dolar dolaylarındaydı ve Thoreau, bu miktarı biriktirmenin, bir emekçinin yaşamından on ila on beş yıl alacağını kaydeder. Buna çiftliği de eklersek yirmi, otuz ya da kırk yıla karşılık gelebilir. Bu da bir insanın yaşamının yarısının harcanması anlamına gelir. Kızıldeirililer, bu koşullar altında çadırlarından vazgeçecek kadar akıllıca davranır mıydı?

Thoreau, alternatif iktisat anlayışını en çok bu bağlamda açıkça dile getirmiştir. Önceden tartışmaya açtığımız ve vurgulamak üzere tekrar üzerinde duracağımız ana fikirdir bu. 'Medeniyetin, insan için gerçek bir ilerleme olduğu iddia edilirse –ki bence öyle– yalnızca akıllı olanlar olumlu yönlerini geliştirse de, maliyeti arttırmadan daha iyi konaklama yerleri ortaya koyulduğunun ve bir şeyin maliyetinin, ya ilk etapta ya da uzun vadede o şeyin karşılığında gerek duyulan yaşam miktarı olduğunun gösterilmesi gerekir.'¹¹⁰ Bu açıdan Thoreau'ya göre, 'çiftçi bir eve sahip olunca daha zengin veya daha fakir olmaz; ve aslında ev ona sahip olmuş olur.'¹¹¹ Buna ek olarak '*medenileşmiş insanın arayışları yabani adamınkilerden daha değerli değilse, yaşamın büyük bölümünü yalnızca gereksinimleri ve konforları elde etmeye adanmışsa,*

neden daha öncekinden daha iyi bir konaklama yerine sahip olması gereksin ki?’ der¹¹²

Thoreau, daha ‘gelişmiş’ konaklama yerlerimizi neleri feda ederek elde ettiğimizi göstermek ve biraz daha basit yaşayarak hiçbir olumsuz tarafa katlanmak zorunda kalmadan yalnızca olumlu taraflara sahip olmanın tadını çıkarabileceğimizi ortaya koymak istedi. Aklında bu fikirle Walden Göleti’ne bir baltayla gidip birkaç ağaç kesti ve hiç acele etmeden, yaklaşık üç ay içinde kendine mütevazı ama sağlam bir kulübe inşa etti. Thoreau’nun alternatif iktisadi analizine bir örnek daha vermek gerekirse Thoreau, ‘kendime Concord’un ana caddesindeki bütün evlerden daha ihtişamlı ve lüks bir ev yapmaya niyetlendim. Bunun için beni şu an sahip olduğum ev kadar memnun etmesi [yaşam açısından] bana daha fazla maliyet getirmemesi yeterliydi’ diye açıklar.¹¹³

Öyle görünüyor ki, mütevazı da olsa Thoreau, barınağından *son derece memnun* olmuştur. Bu, onu sarayından memnun olmayan bir kraldan daha zengin yapmamış mıdır? Mizahı biraz abartarak ‘*hepimiz* krallardan daha zengin olabiliriz’ imasında bulunur Thoreau. Ancak ne yazık ki: ‘Birçok insan bir evin ne olduğu üzerine hiç kafa yormamış gibi görünüyor ve aslında yaşamları boyunca gereksiz bir biçimde fakirlik içinde olmuşlardır çünkü komşularının sahip olduğu gibi bir evleri olsun istemişlerdir.’¹¹⁴

Ayrıca Thoreau, kendi ihtiyaçlarını karşılama, kendine yetebilme *deneyiminde* sözüm ona ‘modern gelişmeler’ ve kapitalizmin aşırı uçlardaki iş bölümü sonuncun-

da kaybedilen önemli şeyler olduğunu düşünmüştür. 'İnsanlar konaklama yerlerini kendi elleriyle yapsalardı ... kuşların kenetlendiklerinde evrensel bir dille şakıdıkları gibi evrensel anlamda şiirsel bir kuvvet gelişirmiydi?'¹¹⁵ diye merak etmiştir. Ancak ne yazık ki 'başka kuşların yapmış olduğu yuvalara yumurtlayan sığır kuşları ve guguk kuşları gibi davranıyoruz.'¹¹⁶

'İnşaat işi yapmanın hazzını sonsuza dek marangoza mı teslim etmeliyiz?'¹¹⁷ diye sorar. yürüyüşlerinin hiçbirinde kendi evini yapmak kadar basit ve doğal bir işle uğraşan kimseyi görmediğini kaydederek. 'İş bölümü[müz] nerede sona ermeli? Hizmet ettiği nihai amaç nedir? Şüphesiz ki bir başkası da benim yerime düşünebilir, ama bu yüzden de benim kendi adıma düşünmeme gerek bırakmayacak kadar beni düşünmesi arzu edilecek bir şey değildir.'¹¹⁸ Thoreau, çağdaşlarının, geçinme sorunlarını sorundan daha karmaşık bir formülle çözmeye çalıştıklarına inanmaya başlamıştı. 'Ayakkabı bağcığı alabilmek için sığır sürüleriyle pazarlık ediyorlar.'¹¹⁹ Ancak Thoreau göstermiştir ki bir insan daha basit ve daha da kendine yeterli olarak yaşamaya hazırsa bunu yapabilir. 'Barınacak yer isteyen öğrenci, şu an yıllık olarak ödediğinden daha yüksek olmayan bir kira bedeli karşılığında barınacak yere hayat boyunca sahip olabilir,'¹²⁰ ve 'şu an en zengin olandan daha da zengin' olur.¹²¹

Burada Thoreau'nun değişkenler hesabı, giyinme ile ilgili olanla tamamen aynıdır. Bir sarayda ya da malikânede hatta mahallenin en güzel evinde yaşamak güzel

olurdu belki; ancak unutmamak gerekir ki insanın evi ne kadar pahalıysa onu kiralamak ya da satın almak için yaşamından o kadar daha fazla harcaması gerekecektir (burada hiçbirimizin kral ya da kraliçe olmadığını varsayıyoruz). O zaman neden mütevazı ve basit bir evle yetinmeyelim? Konut sahibi olmak, birçok insanın yaşamındaki en yüklü harcama olduğundan bu, insanların, tüketimin zaman/özgürlük maliyeti konusunda özel olarak bilgili olması gereken bir alandır. Acaba ‘yaşam standardını’ düşürerek (konutta tüketimle ölçülebilir.) insanlar ‘yaşam kalitesi’ (öznel iyilikle ölçülen) gerçek anlamda yükseltebilir mi? Aslında Thoreau’nun önerisi, mütevazı bir konaklama tarzı seçerek insanların gerçek anlamda yıllarca ve hatta onlarca yıl çalışmaktan kurtulabilmesiydi; böylece ‘şu an en zengin olandan daha da zengin’ olabileceklerini savunuyordu, tabi ki mal varlığı açısından değil ama özgürlük ve memnuniyet açısından. ‘Yakışandan daha fazla böbürleniyor gibi görünüyorsam mazeretim, kendimden çok deliliği övüyor olmamdır’ diye cümlesine son verir.¹²²

2.4. Yiyecek

Gölette kaldığı iki yıl boyunca daha önce de söylediğimiz gibi Thoreau, yediği birçok yiyeceği kendi yetiştirdi; özellikle de fasulye, ama onun yanında birkaç sırk bezelye, mısır, turp ve patates. Su içti. Edindiği deneyimden birçok şeyin yanında ‘gerekli yiyeceği elde etmenin inanılmaz derecede az bir uğraşa mal olduğunu’ ve ‘bir insanın hayvanlar gibi basit bir yeme düzenine sadık kalarak da oldukça sağlıklı ve güçlü olabileceğini’ öğrendi.¹²³ Evini işyeri olarak kullandığı ilk yıl üzerine

Thoreau şöyle yazmıştır: 'Her şeyi bir arada düşününce, yani insanın ruhunun ve bugünün önemini düşününce Concord'taki birçok çiftçiden daha iyi durumda olduğuma inanıyorum.'¹²⁴ Beslenme ihtiyaçlarını karşıladığı gibi neredeyse iki buçuk dönüm arazide fasulye ekerek daha sonra muhtelif harcamalarını karşılamak üzere bunları satmıştır.¹²⁵ İkinci yılına gelince:

... daha da iyi duruma geldim, çünkü ihtiyacım olan bir dönümün yaklaşık üçte biri olan tüm araziye belledim ve bu iki yıllık deneyimden öğrendim ki basit yaşayacaksan ve yalnızca yetiştirdiğin ürünü yiyeceksen ve ancak yediğin kadarını yetiştireceksen; bunu da hiçbir zaman yetmeyecek miktardaki lüks ve pahalı şeylerle takas etmeyeceksen küçük bir araziye ekip biçmek yeterlidir. Bunu bellemek, öküzlerin çektiği sabanla sürmekten ve ara sıra da dokunulmamış bir nokta seçmek, eski toprağı gübrelemekten daha ucuza gelir. Gerekli tüm çiftlik işlerini yazın en olmadık zamanlarında sol eliyle yapabilmıştır.¹²⁶

Yaşamını basitleştirip kendine yetmeyi deneyimleyerek Thoreau, tanıdığı bütün çiftçilerden daha zengin olduğuna inanmıştır. 'Bir ev ya da çiftliğe demir atmış değildim ama her saniye dehamın epey çarpık olan eğilimlerinin götürdüğü yere gidebiliyordum.'¹²⁷ Bu sözler önemlidir çünkü Thoreau'nun yaşam deneyiminin gerçekten başarı kazandığını gösterir. Sonuçta ormana nasıl olup da onurlu bir yaşam sürebileceği ve yine de arayışlarına ayırabileceği bir özgürlük alanına sahip olabileceği şeklindeki 'tartışmalı soru'ya cevap aramak¹²⁸ için gitti ve yaşamda basitlik ve kendine yetebilmek, umut

vadeden bir cevap olmaya başladı. Kendi yiyeceğini yetiştirmenin, bu cevabın önemli bir parçası olduğunu görüyoruz.

Ne var ki, kendi yiyeceğini yetiştirmek, fiziksel anlamda kendini idame ettirmekten daha büyük bir mesele haline gelmiştir. *Walden*'da 'Fasulye Tarlası' başlıklı bölümde, Thoreau, bize şöyle der:

Sırıklarımı, fasulyelerimi sever oldum. Beni toprağa bağladılar ve böylece Antæus gibi güce sahip oldum. Ama onları neden yetiştirmeliydim ki? Kim bilir. Yaz boyu kendime iş edindiğim hevesim, daha önce yalnızca kurtpençesi, böğürtlenler, sarı kantaron ve benzerleri, tatlı yaban meyveleri ve harika çiçekler veren toprak yüzeyinin bu bölümünde bu sefer bu bakliyatın yetişmesini sağlamak oldu. Fasulyelerden ne öğrenmeliyim; ya da fasulyeler benden ne öğrenmeli? Onları bağrıma basıyorum; çapalıyorum. Gerek erken ve gerekse geç saatlerde gözüm onların üstünde ve bu da benim günlük işim.¹²⁹

Bazı okurlara burada Nathaniel Hawthorne'un kendi sebze bahçesinden benzer bir sadakatle söz ettiği yazısı hatırlatılabilir:

Bahçeme günde on kez tekrar tekrar gidip bakardım ve öylece durup derin düşüncelere dalarak yaratım sürecinde hiç rol alamamış birinin anlayamayacağı ya da hayal edemeyeceği bir sevgiyle sebze fidanlarımı izlerdim. Bir fasulye tepeciğinin toprağı yan tarafa itip baş göstermesi ya da erken olan bezelyelerin bir gülünün tatlı bir yeşil sürgün verebilecek kadar ortaya çıkması, dünyanın en büyüleyici görüntülerindendi.¹³⁰

Thoreau, atlar, sığırlar, kiralık işçiler ya da son çıkan tarım aletlerinden pek yardım almadığından diğer çiftçilerden 'çok daha' yavaş çalıştığını itiraf eder.¹³¹ Ne var ki, bu yüzden de fasulyeleriyle çok daha fazla 'samimi' olduğunu ve onun daha yavaş olan kişisel yaklaşımı sonucunda hasadın 'sarsılmaz ve bozulmaz bir değer' olduğunu iddia eder.¹³² Bu değer, tarımda en hızlı ve etkin yol olmasının, yani tüm unsurlar bir arada değerlendirildiğinde piyasada en yüksek kârı getirecek yolun ille de en iyi yol olması gerekmediğini düşünüyor gibidir. Philip Cafaro'nun söylediği gibi Thoreau, 'işlerin büyük bölümünü bu işler için daha uygun araçları olan daha üretken uzmanlara teslim etmek yerine kendi yaparak bir yere varmaya çalışır. İthal gübreleri işin içine katmadığını anlatıyor bize. Bu tür hamleler verimliliği arttırdı; ancak o bunların ona nasıl çiftçilik yapacağını dikte etmesine izin vermez.'¹³³ Ayrıca, Thoreau günlük işçi olarak çalışıp daha az emek harcayarak bu yiyecekleri manavdan da alabilirdi; ama o bu yolu seçmedi. Böyle yapsaydı onu işe almaları için öncelikle sırtını başkalarına dayaması gerekcekti ve ikinci olarak da ona gerekli olanları üretip ona satacaklardı.

Ancak Thoreau'nun basit yaşamak için sebepleri, bağımsızlığı ve özgürlüğünü güvence altına almaktan çok daha derindir. Başkalarının kendisi için besin yetiştirmesine izin vermek, böylesi daha 'etkin' ve 'ekonomik' dahi olsa onun toprakla olan bağını da kesecekti. Doğa ile yani onu maddi ve manevi açıdan besleyen ana kaynak ile olan doğrudan temasını koparacaktı. Ve Thoreau buna yanaşmazdı. Fasulyeleri sadece yemek için değil,

aynı zamanda onları ekip biçme *deneyimine* sahip olmak için istedi. ‘Fasulye Tarlası’nda yaptığı işlerin yapısı konusunda bir iç görü elde ediyoruz. Dışarıda olmak diyor, sabah güneşi altında gökyüzünü görerek ter içinde çalışmak, fasulyelerini temiz köy havasını soluyarak çapalamak, ‘anında ve değeri ölçülemez ürün hasadı yapmayı sağladı.’¹³⁴ Böyle zamanlarda üstü örtülü bir şekilde ‘çapaladığım şey, fasulyeler değildi artık’¹³⁵ demesinden ekip diktiği, yeşerttiği şeyin araziden çok kendi ruhu olduğu çıkarımını yapıyoruz. Thoreau, ‘Doğanın bir parçası’ olmaktan büyük keyif alıyordu.¹³⁶ Baştan-karalar ona o kadar alışmış ki en sonunda bir tanesi onun taşıdığı kucak dolusu oduna tüneyip odunları korkusuzca gagalamış. ‘Çapa yaparken bir an bir kırlangıcın hafifçe omzuma konduğunu fark edip omzuma takılabilecek herhangi bir apoletin vereceği ayrıcalıktan daha fazlasına sahip olduğumu hissettim ... Sincaplar da sonunda bana epey alıştı ve gidecekleri yolu kısaltmak için ayakkabımın üstünden atlar oldular.’¹³⁷ Thoreau, tarlasını sürerken kahverengi dövenleri dinleyip tarlasının kenarında dikkatle yaban hayatı izlerdi. Kâr maksimizasyonu gibi bir zorunlulukla hareket etmediğinden ve dolayısıyla bir acelesi olmadığından çapasına yaslanıp gökyüzünde daireler çizen şahinlerin ‘birden yükseklerle uçup alçalmalarını, birbirlerine yaklaşıp uzaklaşmalarını, kendi düşüncelerimin yansımalarıymış gibi’ izliyordu.¹³⁸ Philip Cafaro, bu ve benzeri deneyimlerin önemini yine tam anlamıyla ifade eder: ‘Bir şair-naturalist için bu tür karşılaşma fırsatları, hatta havadaki değişimleri hissedip günün gidişatını belirleme fırsatı, insanı güç-

lendirip canlandırır. Thoreau, fabrikada ya da ofiste çalışmayla taban tabana zıt olduğunu ve tekrar bu yaşanmamışlıkların daha yüksek maaş ya da üretkenlikle telafi edilemeyeceğini öne sürer.¹³⁹

Bu Thoreau tarzı değişkenler hesabı, bugün her zamankinden daha ciddi biçimde üzerinde durulmayı hak eder. Ancak bunu yapmak için nesnelere bakış açımızı, hayal gücümüzü genişletmemiz gerekir; çünkü Thoreau'ya göre kapana kısılmış kalan biz şehirliler, manava muhtaç olup günün büyük bölümünü kapalı mekânlarda geçirerek 'doğanın bir parçası' olmanın bize kendimizi nasıl hissettirebileceğini idrak edemeyiz. Kendimize yetebilmek için daha başka, daha basit ve daha samimi yollar olabileceğini ve bunun bir zenginlik olduğunu fark edene dek iktisadi davranışlarımızı alışılmış biçimde düzenleyip sıg modayı takip ederek yaşamlarımızı da bu çerçevede yapılandırma eğilimi gösteririz. Neler kaybettiğimizi dahi bilmeden, piyasa ekonomisinin bizden neler alıp götürdüğünü fark etmeden... 'Tek yolu budur deriz.'¹⁴⁰

Bu bölümü kapatırken Thoreau'nun, alternatif iktisadın uygulanabilirliği konusunda şüpheleri olan ürkek ruhları bertaraf ettiği *Walden*'daki üstü örtülü başka bir paragrafa atıfta bulunacağım:

Bana yalnızca sebze yiyerek yaşayabileceğime inanıp inanmadığım türünden sorular soran belirli bir inançsızlar sınıfı var. Konunun köküne hemen inmek için -ki buradaki kök de inanç oluyor- bunları cevaplamaya alışkın olduğumdan borda çivilerinin üstünde

de yaşayabileceğimi söylerim. Bunu anlayamazlarsa söylemek zorunda olduklarımdan da pek bir şey anlamazlar.¹⁴¹

3. GEREKSİNİMLERİN ÖTESİ: NE KADARI YETERLİDİR?

Thoreau'nun giyinme, barınma ve karnını doyurma hakkındaki görüşlerinin özü işte burada. Evinin etrafına düşenleri ve göletten suların sürüklediği ağaç dallarını toplayıp ya da birkaç kütüğü yakarak kolayca karşıladığı bir gereksinim olan 'yakıtı' da yaşamda olmazsa olmazlar listesine dâhil ettiğini görüyoruz.¹⁴² Yakıt konusunda Thoreau'nun söylediği diğer küçük şeyler de yukarıda söz edildiği gibi mecaziydi. Bu mecazın bu bağlamda kullanılmasının, bizi güzelce yaşam gereksinimlerinin *ötesindeki* doğal yapıyla ilgili olan bir sonraki konumuza yönlendirdiğini göreceğiz.

Şu sözler üzerinde bir düşünün: 'Düzgün koşullarda Barınma ve Giyinme ile iç ısıımızı yerinde bir şekilde muhafaza ediyoruz; ancak bunların ya da Yakıtın aşırılığı, yani iç ısıımızdan daha yüksek olan dış ısı, bizi haşlamaya başlamaz mı?'¹⁴³ Thoreau, yaşam gereksinim-

lerinin belirli bir miktarının ‘yerinde’ ya da ‘koşullara uygun’ olduğunu kabul ederek başlar söze. Ancak ardından eninde sonunda herhangi bir yerde amaca hizmet etmeyi bırakacağını ve ‘aşırı’ tüketilirse aslında bizi yaşamdan koparacağını iddia ederek devam eder. Bir sonraki sayfada iddiası, tespiti dönüşür: ‘Lüks içinde yüzen zenginler, ortamı ılıtmaktan çok doğaldan uzaklaşacak kadar ısıtıyorlar. Daha önce de ima ettiğim üzere pişiyorlar, tabii ki modaya uygun olarak.’¹⁴⁴ Thoreau’nun mecazı, maddi refah gibi ateşin, yaşamlarımızda niteliksiz bir iyi olmaktan fersah fersah uzak olduğunu; iyi ve kötü niteliklerinin, o şeyden elimizde ne kadar olduğunu ve bunun da ne kadarını kullandığımıza bağlı olduğunu ima eder. Thoreau, Walden’daki temel paragraflardan birini bu mecaz üzerine kurmuştur:

Bir insan tanımladığım birkaç şekilde sarmalanmışsa [yani Yiyecek, Barınma, Giyinme, Yakıt] sonraki isteği ne olur? Tabii aynı şeylerden daha fazla değil ama daha zengin yiyecekler, daha geniş ve ihtişamlı evler, daha kaliteli ve bol miktarda giysi, daha fazla, daha sıcak ateş vb. Yaşam için gerekli olan bu şeyleri elde ettikten sonra fazlalıkları elde etmek için başka bir seçenek var, ve o da yaşam macerasını şimdi tatmak. Bu arada daha boyun eğdiren, meşakkatli işlerden uzaklaştıran tatili başlamıştır.¹⁴⁵

Burada Thoreau’nun bakış açısını biraz inceleyelim. Arka planda belirtilmeyen nokta ise öncelikle yaşam gereksinimlerini temin etmemiz gerektiğidir; çünkü onlar olmadan ölürüz. Onları elde etmenin anlamı, en mütevazı koşullar altında tüm gün amaca ulaşmak için

uğraşmamız gerektiğidir; çünkü hayatta kalma isteği güçlü bir itici güçtür. Ne var ki, yaşam gereksinimlerini temin ettiğimizde Thoreau'nun daha önce söylediği 'bir anda özgürlük içinde yaşam ve başarı ümidi gibi gerçek sorunlarla' yüz yüze kalırız.¹⁴⁶ Yani gerekli olanın ötesinde maddi şeyler arayışını sürdürmeli miyiz; yoksa *yaşamlarımız konusunda başka şeyler mi yapmalıyız* sorusuyla karşı karşıya kalırız. Thoreau, çağdaşlarını çok eleştiriyordu; çünkü ona göre onlar bu soruyla pek de yüzleşmeyip onun yerine hayatlarını düşüncesizce 'fazzallıklar' –daha zengin sofralar, ihtişamlı evler, daha kaliteli giysiler, daha harlı ateşler, vb.- biriktirerek geçiriyorlardı, sanki yaşamın tek yolu buymuş gibi. 'Bu bir aptalın yaşam şeklidir' der. 'Daha önce değil belki ama yaşamın sonuna geldiklerinde anlayacaklar.'¹⁴⁷ Ancak bir seçenek olduğunda ısrar eden Thoreau der ki: 'Yaşam macerasını şu anda yaşamak için daha mütevazı zahmetlere bir mola veriyoruz.' Bir anda yeni bir mecaza geçiş yapan Thoreau, köklerimiz toprağa sıkıca bağladıktan ve maddi temellerimizi sağlama aldıktan sonra asil bitkilerin tohumları gibi biz de güvenle gökyüzüne uzanabiliriz önermesinde bulunur.¹⁴⁸

Ancak Thoreau, yalnızca yaşam gereksinimlerini elde etmek için çalışıp fazlasına kalkışmamamızı önermez. Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse, bazı durumlarda, kesinlikle gerekli olanlardan fazlasını elde etmenin yaşamlarımızı gerçekten iyileştirebileceğini ve hedeflerimize ulaşmamıza yardım edeceğini inkâr etmez (bu noktayı ilerideki bir bölümde tartışmaya açacağız). Ancak Thoreau, maddi refahın her zaman için yaşam-

larımıza olumlu katkıda bulunacağını varsaymamız gerektiği konusunda bizi uyarır. Çünkü içten içe pek de öyle olmaz. Bu demek değildir ki para ya da maddi şeyler konusunda gizliden gizliye kötücül bir şey vardır. Burada kast edilen, gerekli olanın ötesini arayarak geçirdiğimiz her saniyeyi özgürlüğü ifade eden ve maddi olmayan iyilik arayışıyla da geçirebileceğimizdir. Buna örnek olarak ormanda aheste aheste gezinmeyi verebiliriz, Thoreau'nun durumunda olduğu gibi. Bu türden bir takas yaptığımızın her an farkında olmalıyız. Bazı durumlarda zamanımızı para ve eşya için takas etmek iyi bir alışveriş olabilir hiç şüphesiz. Ancak bazen de bu tür bir takas, *yaşamımıza kattığından* daha fazlasını alıp götürür nihayetinde. Bizi daha zengin değil, daha fakir yapar ki bu da bunun kötü bir takas olduğu anlamına gelir.

Bu değişkenler hesabı, gördüğümüz gibi Thoreau'nun alternatif iktisadının kalbinde yer alır. Buradan alınacak asıl ders şöyle ifade edilebilir: *Yaşam gereksinimlerini elde ettikten sonra düzgün koşullarda ve özgürce yaşamak için gerçek anlamda ne kadarına daha ihtiyacımız olduğunu dikkatlice değerlendirmeliyiz. Daha maddi şeyler arayışında olmanın, kısa ve uzun vadede yaşamlarımızı geliştireceğini mi yoksa yaşamlarımızdan bazı değerleri çalacağını mı düşünmeli ve buna göre hareket etmeliyiz.*¹⁴⁹ Bu hesabı hayatlarımıza uyarlamak kolay olmayabilir ya da değerlendirme keskin çizgilerle çizilmemiş de olabilir, özellikle maddi refahı kendi içinde bir üstünlük olarak alkışlayan bir kültürde. Ancak bunu göz ardı edersek –yaşamımızı bir adım öteye götürmek için daha

fazla maddi refaha ihtiyacımız olduğunu varsayarsak—o zaman pişirilme riskiyle karşı karşıya kalırız, tabii ki modaya uygun olarak. Pişirilmek istemeyenler, Thoreau'nun alternatif iktisadında sorulan zorlayıcı soruyla dürüstçe yüzleşmelidir: 'Ne kadar maddi refah *yeterlidir?*'

Bu soru, bizi alternatif iktisadın yazımında beklenmedik bir dönüşe götürür. İlk olarak daha öncelikli ve önemli olan '*Ne için yeterlidir?*' sorusunu cevaplamadan '*Ne kadarı yeterlidir?*' sorusunu cevaplamanın imkânsız olduğunu keşfederiz. Bu öncelikli soru, bizim iktisadi faaliyetimizin amacını belirtmemiz için bizi zorlar; çünkü amacını tanımlayamazsak iktisadi çabalarımızın başarılı olup olmadığını bilemeyiz. Aklımızda emeğimizi yönlendirip haklı çıkaracak bir 'esas amaç' olmazsa ya aynı döngünün içinde kalırız ya da bilinçli bir amaç doğrultusunda hareket etmeyiz. Aynı Brahmin'in kendini yaşam boyu bir ağacın dibine zincirleyip bunu neden yaptığını açıklayamadığı gibi.¹⁵⁰ Thoreau, yaşamımızda aslında ne yapıyor olduğumuza dair net bir algımız yoksa ya da neden diğer yöne değil de bu yöne gittiğimizi bilmiyorsa maddi şeylere karşı tutumumuzun bizi doğru yolda mı tuttuğunu, yoksa bizi baştan mı çıkardığını söyleyebilecek durumda olamayacağımız konusunda uyarır. Bir sonraki bölümde bu konuya biraz daha ayrıntılı olarak yer vermeliyiz.

4. NE İÇİN YETERLİ ÖZ-KÜLTÜR MOLASI

‘Yaşamınızın şairi olun’ diye haykıran, Alman filozof Friedrich Nietzsche idi.¹⁵¹ Bu emir cümlesi, buna maruz kalmış olsa Thoreau’nun sempati duyacağından emin olduğumuz bir cümle.¹⁵² Kafamızdaki şiir algısını genişletip içine yazılı ya da sözlü nazımdan fazlasını dâhil etmeye hazır olsak ve (romantik şair Percy Bysshe Shelly’nin yaptığı gibi) ‘hayal gücünün ifadesi’ olarak tanımlasak¹⁵³ ‘yaşamınızın şairi olun’ denmesi, bir anlam ifade etmeye başlar. Sanat ve yaşam arasındaki ayrımın netliğini azaltarak şairin dile tutunduğu gibi yaşama tutunmamız gerektiğini ve onu değerli bir şekilde sokmamız gerektiğini –en şahane yaşamı hayal edip sonra da bunu yaratmak için yola koyulmamız gerektiğini- ortaya atar. Düşünecek olursak biz de yaşamlarımızla, bir sanatçının sahip olduğu ham maddelerle kurduğu türden bir ilişki içinde değil miyiz?¹⁵⁴ Estetik sahibi eserler yaratan sanatçılar gibi her birimiz yaşamımıza anlam katmak gibi yükümlülük taşıyor muyuz? Thoreau’nun yazdığı gibi:

‘Özel bir resim yapabilmek ya da bir heykel yontmak ve dolayısıyla bazı nesnelerin güzel görünmesini sağlamak bir şeydir; ama baktığımız ortamın ve araçları yontup boyamanın zaferi çok daha ihtişamlıdır.’¹⁵⁵ Benzer şekilde, *Walden’in* sonucunda ‘bizi hayal ettiğim[iz] yaşamı sürmemiz’ için zorlar.¹⁵⁶

Bazı okurların kulağına bu söz pek şatafatlı gelebilir; ancak burada değinilen nokta ciddidir. ‘Yaşamınızı sevin’¹⁵⁷ der Thoreau uzlaştırmacı bir basitlikle ‘ve bahaneler uydurmayın’. ‘Her insanın, yaşamındaki her saati, en küçük ayrıntılarında dahi en ulvi ve kritik zamanmış gibi düşünmeye değer hale getirmek şeklinde bir görevi vardır.’¹⁵⁸ Thoreau, yaşamının, ‘bir noktadan çıkabilecek çizgi sayısı kadar’ çok yolu olduğunu düşünür¹⁵⁹ ve ‘dünyada da olabilecek kadar çok çeşitli insan olmasını’ arzu eder.¹⁶⁰ Bir taraftan da ‘nasıl da kolayca ve düşünmeden belirli bir yola koyulup başkalarının aşındırdığı yollardan gittiğimizi’¹⁶¹; ‘gelenek ve uyumluluğun derin tekdüzeliğine’ ne kadar kolayca düşüverdiğimizi görür.¹⁶² Bu, Thoreau’nun derinden etkilendiği bir sorun olmuştur, çünkü hayatımızı *tasarlayarak* yaşamazsak; yatağımızdan çıkmak için tek sebep ‘bir uşak tarafından mekanik olarak dürtülmek’¹⁶³ ise o zaman yaşamımızı uyurgezer olarak geçiriyoruzdur ve zaman öldürerek sonsuzluğu incitiriz. ‘Dehamız tarafından uyandırılmadığımız bir günü gün olarak nitelese bile ondan pek bir şey beklenemez.’¹⁶⁴ Tabii ki burada Thoreau, az sayıda bulunan dâhilerden değil de hepimizin içindeki dâhiden (ya da şairden) söz eder. ‘Kendini ve yaşamını ciddiye al’ der. Savrulup gitme. Özgürlüğünü eline al

ve kendi kaderini çizmek üzere kapasiteni ortaya koy. Yaşamının sanatçısı ol! UYAN!

'Uyanış', *Walden'da en önde gelen* ahlaki mecazlardan biridir. Kitabın önsözünde şöyle yazar: 'Kederlenmeye övgüler düzmeyi değil de komşularımı uyandırabileceksem sabahları tüneğine konan horozlar gibi şiddetle böbürlenmeyi öneriyorum.' *Walden'in* son paragrafında da şöyle yazar: 'Ancak uyanmışsak şafak söker. Şafağın sökeceği nice günler var daha.'¹⁶⁵ Thoreau'nun 'uyanış' kavramı, bizi kaybetmediğimizi umduğum temel sorumuzla karşı karşıya bırakıyor. Ne oranda maddi refahın yeterli olduğunu bilebilseydik nihai bir amaç edinmeden çalışmaktan kaçınabilirdik. O halde öncelikle şu sorunun cevabını vermemiz gerekir: 'Ne için *yeterli*?' diğeri bir deyişle, kendimize şunu sormamız gerekir: 'Maddi refahı *ne için* istemeliyiz?' Bu soruyu göz ardı edersek, yani 'esas arayışlarımızı' göz ardı edersek hayatlarımızı gereksiz ufak tefek şeylerin arayışı içinde heba etme ve 'sessiz çaresizlik' yaşamları sürme riskiyle karşı karşıya kalırız. Thoreau, bu soruyu bizim yerimize cevaplamayacaktı elbette –ısrarla her birimizin yaşamda 'kendi yolunu' bulması gerektiğini söyledi¹⁶⁶. Ancak bu soruyu sormayacak kadar uykuda olan '*komşularını uyandırmak*' için uğraş verdi. 'Ahlaki reform, uykudan kurtulmak için çabadır ... Milyonlar, fiziksel çalışma konusunda yeterince uyanık; ama yalnızca milyonda bir kişi etkin entelektüel gayret için yeterince uyanık ve yalnızca yüz milyonda bir kişi şairane ya da ilahi bir yaşam için yeterli derecede uyanmış durumda. Uyanık olmak, hayatta olmak anlamına gelir'¹⁶⁷ der.

Thoreau, her güne tan ağarırken kalkıp gölette yıkanarak başlardı. Ona göre bu, 'dini bir seremoniydi ve yaptığı en güzel şeylerden biriydi.'¹⁶⁸ Bizi sabah ilk iş olarak berrak, serin bir gölete dalmaktan daha çabuk uyandırabilecek, heyecan ve farkındalığın dibine daldıracak başka ne olabilir ki?¹⁶⁹ Gölette yıkanmanın Thoreau'ya yaptığını, *Walden*'in da okurları için yapmaya çalıştığı söylenebilir. *Walden*'i okumaya zaman bulamayacak olursak da en azından Thoreau'nun gün doğumunda yatak odalarımıza baskın yaptığını; Walden ormanından güneşin ilk ışıkları sızmaya başladığında uyku mahmuru olan bizleri sırtına atıp gölete doğru yürüdüğünü; bizi suya fırlatıverdiğini ve ardımızdan onun da atladığını hayal edebiliriz. Serin sudan nefes nefese ama *tamamen uyanmış* olarak çıktığımızda ise kendimizi Thoreau ile karşı karşıya buluyoruz. Gözlerinden söken şafağın pırıltısı geçerken ellerini omuzlarımıza koyup: '*Alo! Alo! Biz kimiz? Neredeyiz?*' diyor.¹⁷⁰

Söylediğim gibi, Thoreau, bu her zaman geçerli olan sorularını bizim yerimize cevaplamaya çalışmaz; ancak para ve maddi şeylere karşı tavrımızı şekillendirirken bunları cevaplamamız gerektiği konusunda ısrarlı davranır. Bunları cevaplamazsak Thoreau'ya göre 'ekonominin' anlamını da amacını da anlamamız olası değildir. Kendinize sorun: Para aslında ne *için*?

Bu önemli dönemeçte alternatif iktisadın anaakım iktisat kuramlarının çoğunun metodolojisine ne kadar uzak olduğunu görüyoruz. İktisatçılar, iktisadi bakış açısından tüketici davranışının 'amaçlarının' keyfi oldu-

ğunu; 'tercihlerden' ibaret olduğunu ve kafa yormaları gereken bir konu olmadığını varsaymışlardır. İktisatçının işi, daha çok iktisadi pastanın boyutunun maksimize edilmesidir ki mümkün olan en çok sayıda sorgulanmamış 'tercih' serbest piyasa işlemleri yoluyla karşılanabilsin. İktisatçılar, insanın maddi refah, mülk edinme ve tüketim konusunda yalnızca kaynakların kıtlığı ile sınırlanan doymak bilmez bir iştaha sahip olduğunu varsayma eğilimi de gösterir.¹⁷¹ Thoreau'nun alternatif iktisadı, bu varsayımları reddeder. Onun bakış açısına göre gördüğümüz gibi 'tüketici davranışının 'amaçları' bayağı ya da çocukça ise maddi refah arayışında olmanın bir anlamı yoktur; ve bu yüzden de iktisadi faaliyete mantıklı sebepler bulunmadan amaçlara mantıklı sebepler bulunması gerekir. Amaçlar, araçlardan ayrılamaz; öyle ki tüm paralarını değersiz süsler, incik boncuk ve başka anlamsız ıvır zıvır için harcayabiliyorlar diye bireyler ya da toplumların en zengin oldukları temeline dayanarak 'başarılı' olduklarına kanaat getiremeyiz. Thoreau'nun iddia ettiği gibi 'Atın önünde giden araba ne işlevseldir, ne de güzel.'¹⁷² Buna göre alternatif bir iktisatçı, 'tercihlere' haklı sebepler bulunabilmesi olasılığıyla ilgilenmeli ve onları 'veri' olarak kabul etmemelidir. Ayrıca Thoreau, insanı maddi refah konusunda doymak bilmez bir iştaha sahip ve kaynakların kıtlığı yüzünden hayal kırıklığına uğrayan iktisadi birimler olarak kavramlaştırılmaz. Tersine, yeterli kadarına sahip olduğumuzda bunu bileceğimizi; tek yapmamız gerekenin bu konuya kafa yormak olduğuna inanmıştır. Bu görüşe göre asıl refah, istediğimiz şeyden ne kadar çok aldığımız olarak değil

de sahip olduğumuz şeyi ne kadar istediğimiz olarak tanımlanır. Ve belki de bu bolluk, basit bir iradi eylemle ulaşılabilecek bir şeydir? Yine Lao Tzu'un sözleri doğru geliyor: 'yeteri kadarına sahip olduklarını bilenler zengindir.'¹⁷³

5. KONFOR, LÜKSLER VE ARAÇLAR

Bir önceki bölümün amacı, öncelikle ‘ne için yeterli?’ sorusunun cevabını vermeden ‘ne kadarı yeterli?’ sorusunu cevaplayamayacağımızı göstermektir. Bu ilişkiyi açığa çıkardığımıza göre Thoreau’nun yaşam gereksinimlerinin ötesindeki maddi kaynaklar konusunda takındığı tavrı incelemeye dönebilecek duruma gelmiş bulunuyoruz. Bu soruyla ilgili olarak Thoreau’nun alternatif iktisadı, bazen örtülü bazen de açık bir biçimde maddi kaynakların konfor, lüks ve araçlar şeklinde kategorilere ayrılmasını içermektedir. Bu, bölümün amacı, bu üç kategoriye tartışmaya açmaktır.

Hepimiz, yaşamda esas amacımızı gerçekleştirebilmek için bu amaç her ne olursa olsun, gerekli olan maddi kaynakları isteriz. Peki ya maddi kaynak arayışımızın esas amacımızı desteklemekten çok ona köstek olduğu zamanlar olamaz mı? Herkes *yeteri kadarını* ister, ama ne kadarı *çok fazladır*? Bu sorunun cevabı, bir kez daha

‘ne için yeterli?’ sorusuna verilen cevapla şekillenecektir. Bu soruya verilecek tek bir doğru cevap yoktur. Ne var ki, Thoreau’nun alternatif iktisadının her birimizin benzersiz yaşam hedefleri olduğu gerçeğine karşın hepimizin kendi yaşamlarımıza uyarlayabileceği bir sorgu çerçevesi sunduğunu göreceğiz. Sorulan sorulara verdiğimiz cevaplar, büyük olasılıkla farklı olacaktır; çünkü yaşam hedeflerimiz büyük olasılıkla farklıdır. Ancak iddia ediyorum ki alternatif iktisat en azından doğru sorularla mücadele etmemizi sağlıyor ve bu da hiç de küçük bir başarı sayılmaz.

Başlangıç olarak bir insanın yaşam gereksinimlerini rahatlıkla elde edebildiği ama daha fazlasına sahip olmadığı bir senaryoyu düşünelim. Bu insan zamanını ne kadar az şeye sahip olduğundan yakınen mı geçirmelidir? Yoksa düzgün koşullarda ve özgürce yaşayabilmek için yalnızca gereksinimler yeterli olabilir mi? Her ne kadar Thoreau yalnızca gereksinimler arayışında olup fazlasını istemememiz gerektiğini savunmasa da –niyeti de hiçbir zaman sefaletle övgü düzmek olmamıştır– (kendine saygısı olan bir Stoacı olarak) böyle olursa kaderimizin yalnızca gereksinimler üzerine kurulu bir yaşam süreciğimiz ve bunun da kendimizi çaresiz hissetmek için bir sebep olmadığı konusunda ısrar eder. Bu koşullar altında ‘en önemli ve en hayati deneyimlerle sınırlı olabiliriz [ve] en fazla şeker üretimine yol açan maddeye maruz kalmaya zorlanıyor olabiliriz ... Yaşamın en tatlı olduğu yer kemiğin yakınıdır’ iddiasında bulunur.¹⁷⁴ Anlatmak istediği şey, temel ihtiyaçlarımız karşılandığında ‘ruhun bir gereksinimini satın almak için para gerekmez’¹⁷⁵ ki

bu da 'yaşamdaki en iyi şeyler bedavadır' şeklindeki özlü sözün başka bir şekilde anlatımıdır. Yaşam gereksinimleri temin edildikten sonra bildiğinden şaşmayan ve neşeli Stoacı yine de âşık olabilir; muhabbet ve arkadaşlık deneyiminin keyfine varabilir; doğada aylak aylak dolaşabilir ve 'bitmez tükenmez eğlence' içince mest olabilir¹⁷⁶; bir cemaatin parçası olabilir ya da yalnızlığın tadını çıkarabilir; siyasi yaşamda yer alabilir; estetik ya da spiritüel deneyimlere sahip olabilir; meditasyon yapabilir; şarkı söyleyebilir; kahkaha atabilir, vb. –hiçbiri için paraya, ya da çok paraya ihtiyaç yok. Thoreau'nun söylediği gibi: 'Huzurevinin pencerelerinden batan güneşin ışığı da zengin bir adamın meskeninde olduğu kadar parlak yansır; kapısının önündeki kar da bahar gelince erimeye başlar. Böyle bir yerde de pekâlâ dingin bir zihinle ve gayet mutlu bir şekilde, saraydaymışçasına yaşanabilir diye düşünüyorum.'¹⁷⁷ Bu bağlamda John Burroughs'tan da alıntı yapmadan edemeyeceğim:

Maddi yaşamınızın kaynaklarıyla doğrudan ve kişisel bir temas içinde olma[k]; evrensel unsurları yeterli bulmak; havanın ve suyun canlandırıcı olduğunu düşünmek; bir sabah yürüyüşü ya da akşam gezintisi ile tazelenmek; yabani, dutsu meyveler aramanın tropik meyvelerden daha tatmin edici olduğuna inanmak; gece yıldızları izleyip coşmak; bir kuşun yuvasını ya da baharda yabani bir çiçeği görüp keyiflenmek, basit yaşamın bazı ödüllere¹⁷⁸ndendir.

Belirtildiği üzere Thoreau maddi anlamda kesinlikle basit bir yaşam sürmüş olsa da, sade yaşam gereksinimlerinin ötesinde bir şeylere de sahipti. Kendine bir odalı

bir kulübe yaptığını ve çok fazla fasulye yediğini biliyoruz. Anlattığına göre bir kısmını bizzat yaptığı mobilyaları da bir yatak, bir masa, bir çalışma masası, üç sandalye, 7,5 cm çapında bir ayna camı, maşa ve ocak altlığı, bir çaydanlık, bir saplı tencere, bir kızartma tavası, bir tas, bir leğen, iki bıçak ve çatal, üç tabak, bir fincan, bir kaşık, yağ testisi, pekmez testisi ve verniklenmiş bir lambadan ibaretti.¹⁷⁹ Paçavra giymese de eski kıyafetlerinin üstüne yama yapmaktan hiç de gocunmuyordu ve dışarıda çok fazla vakit geçirdiği için giysileri yıpranmış ve hava koşulları yüzünden hırpalanmış görünüyordu. Bunların ötesinde ‘bir bıçak, bir balta, bir kürek, bir el arabası gibi birkaç aletin yanında ders çalışmayı sevenler için de lamba ışığı, kırtasiye ve birkaç kitaba erişim, olmazsa olmazların hemen yanında yer alır ve hepsi de üstünde durulmayacak kadar küçük bedeller karşılığında elde edilebilir’ der.¹⁸⁰ Thoreau’ya göre, hedeflerimiz ‘daha yüksek’ ise yaşamlarımızda para ve sahip olunacak şeylere ihtiyacımızın ne kadar sınırlı olduğunu fark ederiz. ‘En büyük beceri[m] istemektir, ama azıcık’¹⁸¹ diye ısrar eder.

Yukarıda sözü edildiği gibi yaşam için vazgeçilmez olan maddi kaynaklara –Yiyecek, Giyinme, Barınma ve Yakıt- ek olarak Thoreau, üç çeşit maddi kaynak kategorisi daha öne sürer: Yaşamlarımızda hazzı arttırmaya hizmet eden ‘konforlar’, gereğinden fazla hatta zararlı olan ‘lüksler’ ve kendimizi geliştirmemize ve yaşam hedeflerimize ulaşmamıza yardımcı olan ‘araçlar’. Thoreau’nun alternatif iktisadında bu son üç kategorinin nerede yer aldığını anlatmak için birkaç sözcük yeterli olacaktır.

Konforla ilgili olarak Thoreau'nun bir münzevi ya da sofı olmaktan çok uzak olduğunu belirterek başlayalım. Maddi kaynaklardan vazgeçmedi, çünkü yoksun kalarak ruhsal bir beslenme arayışı içine girmişti. Haz alma hakkını da reddetmedi. Tersine, onun için haz çok önemliydi. Bu sebepten, yaşamda birtakım konforların, yaşam için gerekli olmayan ama yaşamı yalnızca daha iyi, daha fazla mutluluk ve memnuniyet verici kılan maddi şeylerin de belirli bir yeri olduğunu hissediyordu. Ne var ki Thoreau, dikkatli olmamız gerektiğine inanır. Konforun riski, bağımlılık yaratmasıdır. Kolaylıkla yaşamımızın temel odağı haline gelebilir; zamanımızın ve enerjimizin büyük bölümünü tüketebilir. Thoreau, yaşamdaki amacımızın rahatça değil, tutkuyla yaşamak olduğuna inanmıştır. Ayrıca, birtakım konforlar için feda ettiğimiz zaman ve para, bazen çok da kötü bir takas olabilir; çünkü konfor, nihai olarak 'yaşam' anlamında getirdiğinden daha fazlasını götürür. Yani Thoreau, birtakım konforların getirdiği sıcaklığa karşı değildir; tek endişesi bizim kolayca pişme olasılığımızdır. 'Ne kadarı yeterli olur?' sorusunu cevaplarırken alternatif iktisat, bu noktaları da aklımızın bir köşesinde tutmamızı gerektirir.

Thoreau, konforlar konusunda temkinli ise lüksler konusunda daha da temkinliydi. 'Belki de şu an en zenginlerden daha ihtişamlı hayatlar sürebilecek, daha müsrif bazı insanlar vardır ... hem de kendilerini hiçbir şekilde yoksullaştırmadan'¹⁸² iddiasını ortaya attı; ama bu tür insanların var olduğundan şüpheliydi. Ona göre lüksler, iyi bir yaşam için gerekenden fazlaydı ve aslında,

altlarında ezilebilecek kadar şanssız olanlara yarardan çok zarar verme eğilimleri vardı. Mobilya ve süs eşyası konusunda abartılı lükslere değinerek şöyle yazmıştır:

Günümüzde evlerimiz yığınlarla dolup taşmış durumda. İyi bir ev kadını, bunların büyük bölümünün tozunu alır ve sabah işini yarım bırakmaz. Sabah işi! Aurora'nın (*Roma mitolojisinde şafak tanrıçası*) kırmızılığı ve Memnon'un (*Şafak tanrıçası Aurora ve Tithonos'un oğlu*) müziği ile bu dünyada bir erkeğin *sabah işi* ne olmalıdır? Çalışma masamda üç parça kireçtaşı vardı; ancak bunların her gün tozunun alınması gerektiğinden korktum. Sonuçta zihnimdeki mobilyaların bile henüz tozları alınmamıştı. Böylece onları tiksintiyle pencereden dışarı atıverdim.¹⁸³

Burada Thoreau'nun söylemek istediği, daha önce de pek çok kez olduğu üzere, 'sabah işi' ile yani 'esas arayışlarımız'la ilgisi olmayan şeylerle sınırlı zamanımızı ve enerjimizi harcamamamız gerektiğidir. Çünkü iyi bir yaşam için lüksler gerekenden fazladır. Bu, kulağa oldukça masum gelen bir eleştiri değil mi? Bundan daha kötücül olan ise lükslerin bizi esas arayışlarımızdan uzak tutması; böylece de zamanımızı ve dolayısıyla hayatlarımızı harcamasıdır. Daha önce değinme fırsatı bulduğumuz ünlü bir özlü sözde Thoreau der ki: 'Lükslerin büyük bölümü ve yaşamın birçok sözde konforu, yalnızca vazgeçilmez değil, üstüne üstlük insanın yükselmesi önündeki pozitif engellerdir.'¹⁸⁴ Buna dayanarak –yine anaakım iktisadi görüşleri tersine çevirerek– Thoreau, kışkırtıcı bir şekilde 'bir insan, bırakabildiği şeylerin sayısı oranında zengindir' der.¹⁸⁵

Ne var ki bu, işin sonu da değildir. Lüks şeyler edinip tüketme konusuna eleştirel yaklaşıyor olsa da Thoreau, sahip oldukları onca konfora rağmen lüksten mahrum oldukları için kendilerini yoksunluk içinde gören insanlara da -ki Thoreau bunlara 'aptallar' derdi- eleştirel yaklaşıyordu: 'İnsanlar öyle bir noktaya geldiler ki gerekli olanlar için değil de lüks şeyler için inanılmaz açlık duyuyorlar.'¹⁸⁶ Fakirlere değil sadece orta ve üst sınıfa hitap ediyor olsa da bu nokta önemlidir. Satır aralarını okuyacak olursak Thoreau, maddi durumları konusunda ne tür bir memnuniyetsizlik yaşarlarsa yaşasınlar bunun, gerçek bir yoksunluktan çok insanların yaşamlarına doğru bir açıdan bakmayı becerememelerinin bir sonu olabileceğini ortaya atar. 'Zor zamanlardan geçiyor. [Kendine] bir taş almaya gücü yetmiyor!'¹⁸⁷ diye sızlanan bir insana dönüşmeyelim lütfen. Bu tarz bir şikâyet, bazı sosyal eleştirmenlerin bugün 'zenginlik hastalığı' (affluenza) diye adlandırdığı ve insanların bolluk içinde oldukları halde kendilerini yoksunluk içinde zannetmelerine sebep olan bir kolektif psikolojik rahatsızlığın belirtileri gibi anlaşılabilir.¹⁸⁸

Bütün bunların ötesinde Thoreau, aşırı lüks içinde yaşayanlardan etkilenmemekle kalmayıp onlara acıyordu da. 'Varlıklı gibi görünüp de aslında içimizdeki en yoksul sınıftakiler, süprüntüleri biriktirip bunları nasıl kullanacağını ya da bunlardan nasıl kurtulacağını bilemeyip kendi altın ya da gümüş ayak bağlarını kendileri üretir.'¹⁸⁹ 'Yozlaşmış zenginler' dürüstçe yaşamaya başladıkları zaman Thoreau, onların olduğu yöne doğru tükürüp 'o zaman belki de senin değersiz eşyana bakıp süslü olduklarını düşünürüm' der.¹⁹⁰

Ve son olarak da araçlar var; yani esas olarak kendimizi geliştirmemize ve yaşamdaki hedeflerimizi gerçekleştirmemize hizmet eden şeyler. Thoreau'nun kendi yaşamına bakarsak 'araçlar' kategorisine kitaplar, kırtasiye malzemesi, bir lamba, flüt, el arabası ve benzerlerini dâhil ettiğini görürüz. Bu kategoriye neyi dâhil ettiğimiz yaşamdaki hedeflerimizin ne olduğuna bağlıdır. Akılsızca ya da abartılı bir biçimde kullanıldığında konforların da haz vermediği gibi araçların da artık bize yardımcı dokunmayabileceğini düşünmemiz gerekir.¹⁹¹ 'İnsanlar, araçlarının aracı haline geldi' iddiasında bulunur Thoreau.¹⁹² 'En güzel sanat eserleri, insanın kendini bu durumdan özgürleştirmek için verdiği mücadeleyi ifade edenlerdir.'¹⁹³

İşin özünde Thoreau'nun maddi kaynaklarla ilgili düşünceleri şu şekilde ifade edilebilir. İnsanlık tarihinin büyük bölümünde yaşam gereksinimlerini temin etmeye çalışmak, değişmez bir mücadeleydi. Bu koşullar altında da Thoreau, insanların karar alma mekanizmaları konusunda temel ilke olarak 'öncelikle daha baskılayıcı isteklerin karşılanması' benimsendiği derecede belirli bir derecede bilgelik ve ihtiyat bulunduğu algısına kapıldı.¹⁹⁴ Ancak üyelerinin çoğunun iyi yaşamak için yeterinden fazlasına sahip olduğu varlıklı toplumlarda Thoreau şu soruyu yöneltir: 'Daha baskılayıcı istekler karşılandı mı şimdi?'¹⁹⁵ Burada gösterilmek istenen, bilge ve ihtiyatlı olan ilkel toplumların aksine, pek de baskılayıcı olmayan isteklerimizi doyurup (gereğinden fazla konfor, lüks ve araç için) içsel yaşamımızın zenginleşmesi gibi bizim açımızdan asıl baskılayıcı olan isteklerimizi göz ardı etti-

ğımızdır. Ne var ki, bu yalnızca onun genel hipotezidir. Bunu kendimiz deneyip görmeliyiz.

6. UYGUN TEKNOLOJİ

Peki ya teknoloji? Basit yaşayan kişi teknolojiden feragat mi etmek durumundadır? Thoreau'nun düşüncesine göre çok pahalıya alınmış olsalar da insanın, icadı ve sanayinin sunduğu –tabii ki gerçek anlamda avantaj oldukları sürece- avantajları reddetmektense kabul etmesi kesinlikle daha iyidir.¹⁹⁶ Ancak uyarıda bulunmadan da geçmez: 'Bu modern gelişmeler' konusunda sıklıkla 'bir illüzyon yaratılır. Her zaman için ileri doğru bir atılım olduğu doğru değildir ... İcatlarımız, güzel oyuncaklar istememize sebep oluyor ki bu da bizi ciddi işlerden alıkoyuyor. Bunlar, bizi gelişmemiş bir amaca götüren gelişmiş araçlardır.'¹⁹⁷ 'Yeni bir alet icat etmek ya da onu almaya gücü yetmek tabii ki iyi bir şeydir' der Thoreau. 'Ancak yeni teknolojilere bir miktar şüphe ile yaklaşmalıyız. Sonuçta icat ne kadar dâhiyane ve şahane görünse de hesapta olmayan yan etkileri olması muhtemeldir. Hatta her zaman aşikâr ya da olumlu olmayacak şekilde insan olarak bizleri de şekillendirebilir. Günümüze ba-

kınca, örneğin televizyon kayda değer bir insan başarısı; ama yine de uyumak ve çalışmanın yanında televizyon, şu an tipik bir Kuzey Amerikalı ya da İngiliz'in başka herhangi bir etkinlikten daha fazla zamanını tüketiyor. Ayrıca 'gelişmiş toplumlar' da neredeyse onlar kadar çok televizyon izliyor.¹⁹⁸ Özgürlüğümüzü harcamanın en iyi yolunun bu olduğu konusunda şüphe beslemek için elitist olmak şart değildir.

Burada anlatılmak istenen şey, teknoloji ile ne *yapacağımızı* bilmediğimizde teknolojinin yaşamımızı kolaylaştırmaktan çok tüketmeye başlayabileceğidir. Çeşitli teknolojilerin aınacını ve yaşamlarımıza gerçekten katkıda bulunup bulunmadıklarını sorgulamamızı sağlamaya çalışan Thoreau, şöyle yazar:

Maine'den Teksas'a uzanan manyetik telgraf hattı çekmek için acayip bir telaş içindeyiz. Ne var ki, Maine ve Teksas'ın birbirlerine iletecekleri pek de önemli bir şey olmayabilir ... Sanki esas hedef mantıklı değil de hızlı konuşmak. Atlantik'in altında bir tünel açıp Eski Dünya'yı Yeni Dünya'ya birkaç hafta daha yaklaştırmaya pek hevesliyiz. Ne var ki, belki de Amerikalının kocaman ve çırpınan kulağına çalınacak ilk bilgi, Prenses Adelaide'in boğmacaya yakalandığı olabilir.¹⁹⁹

Sorun, teknolojinin sıklıkla *orada hazır* bulunmasıdır. Büyüleyici, yeni, sosyal anlamda hevesle karşılanan, bedeli karşılanabilir ve ulaşılabilir ... Önceki nesiller bundan mahrum kaldığı için biz 'modernler'/'postmodernler' ilerleme kaydettik ve eski nesillerden çok daha iyi durumdayız diye düşünme tuzağına düşmemiz hiç de zor değildir. Thoreau bunun tehlikeli

derecede saçma olduğunu söylerdi. Ne için sevineceğimizi seçerken biraz ayırım gözetmeliyiz. Birtakım yeni teknolojiler yaşamdaki hedeflerimizi gerçekten bir adım ileri taşıyorsa ve bizi daha önemli etkinliklerden alıkoymuyorsa o zaman her şekilde bunun avantajını değerlendirmeliyiz. Ancak Thoreau, teknolojinin bedelinin yararlarından daha fazla olduğu konusunda sık sık üstü örtülü şekillerde uyarıda bulunur.

Thoreau'yu teknoloji konusunda şüpheye iten esas iki sebep şunlardır: (1) Teknolojinin maliyetini karşılayabilmek için para kazanmak üzere çalışarak zamanımızı harcamamız gerekir. Ne var ki, teknoloji olmadan ama daha çok boş zamana sahip olarak daha iyi durumda olup olmayacağımız da bir merak konusu. (2) Teknoloji, bizi doğal ortamdan uzaklaştırıp yaşam deneyimimizi olumsuz yönde etkileme eğilimi gösterebilir. Bu iki nokta da aşağıdaki paragrafta ustalıkla resmedilmiştir:

Bir [arkadaş] bana dedi ki: 'Para biriktirmiyorsun. Seyahate bayılıyorsun. Arabaları alıp bugün Fitchburg'a gidebilir ve kırsalda gezebilirsin.' Ama ben daha kurnazım. Öğrendim ki en hızlı gezgin yayan gidendir. Arkadaşıma diyorum ki: Farz et ki oraya ilk kimin gideceğini deneyeceğiz. Uzaklık kırk sekiz kilometre; yol ücreti de doksan sent. Neredeyse bir günlük yevmiye ... Bu yolda işçilere ödenen yevmiyenin altmış sent olduğu günleri hatırlıyorum. Şimdi yürümeye başlasam gece olmadan oraya varırım. Hafta boyu bu hızda yürürüm. Bu arada sen de yevmiyeni kazanmış olur ve mevsimlik iş bulabilecek kadar şanslı olursan yarın, hatta bu akşam sen de ulaşmış olursun. Fitchburg'a

gitmek yerine günün büyük bölümünü burada çalışarak geçirirsin. Ve böylece demiryolu dünyanın etrafını dolaşsa bile sanırım senin önünde olurum; ve kırları görmek ve bu tür bir deneyim elde etme açısından da seninle ahbaplığımı bitirmek zorunda kalırım.²⁰⁰

Trenle gitmek, en 'etkin' seyahat yolu gibi görünebilir; ama Thoreau, bu yeni teknolojinin deneyimimizi ne yönde etkilediğini ve geniş çaplı tanımlanan şekliyle tam maliyetinin ne olduğunu yeniden düşünmemizi sağlamaya çalışır. Ve burada Thoreau'nun örneği yalnızca ulaştırmayla ilgili olsa da değindiği noktalar, teknolojiyle ilgili kararlarımızın geneli için geçerli olabilecek türdendir.

Thoreau'nun karmaşık olmayan, ilkel bir varoluşu savunduğuna itiraz etmeye uygun cevap iki katmanlıdır: İlk olarak, teknolojileri, gücümüzü sömüren lüksler olarak lanetliyor olsa da hayatımızı kolaylaştıran ve övgüyü hak eden araçlar olabileceklerini de inkâr etmez. İkinci olarak da Thoreau, eksik olduğuna karar verilen çamaşır ipi, bisiklet, su tankı, kurutucu, otomobil ve deniz suyu arıtma tesisinde belki de bir bakıma karmaşıklık ve kalite barınıyordu önermesinde bulunur. Bunun tersine, belki teknolojik zimbirtıların içinde bir derece ilkelik de bulunuyordur. Leonardo da Vinci'nin bir zamanlar yazdığı gibi: 'Basitlik, karmaşıklığın son noktasıdır.'

7. ÇALIŞMA SAATLERİ

Tartışmanın bu bölümünü kapatmadan önce Thoreau'nun çalışma saatlerine yaklaşımına da bakmak değerli bir katkı olabilir. Alternatif iktisadın odak noktası olan buradaki temel görüş kısaca ifade edilebilir; çünkü şimdiye kadar anlatılanlarda açıkça anlaşılmıştır ve şimdi de biraz daha yüzeye çıkarılması gerekmektedir.

Şu dünya üstünde yaşayacağımız kısıtlı süreli bir hayatımız var ve zamanımızı kendimize saygımızı kaybedecek şekilde harcamamalıyız. Aslında Thoreau, zamanımız konusunda birçok insanın para konusunda olduğu kadar açgözlü olmamız gerektiğini savunur. Bu konuda hitap ettiği kitle 'iyi çalışma olanaklarına sahip ve koşullar ne olursa olsun çalışma olanaklarının iyi olup olmadığını bilenler' değildir.²⁰¹ Bundan ziyade esas seslenmek istediği grup, çalışma yaşamlarıyla ilgili bir tutkusu olmayan ve daha farklı, daha ilham verici şeyler yapma arayışı içindeki 'halinden memnun olma-

yan kitledir'.²⁰² Thoreau, kişinin maddi istekleri azaltılıp kontrol altında tutulabilirse daha varlıklı toplumlarda kişiye daha fazla zaman kaldığını ortaya atar. Diğer taraftan, 'kişinin maddi isteklerinin sınırı belli olmayan bir yere doğru artmasına izin verilirse refah düzeyindeki kayda değer artışa ve gelişen teknolojiye karşın bu kişinin çalışmaya ayırdığı haftalar azalmayacağı gibi artacaktır' uyarısında bulunur. Sisifos'un üzerine aldığı bu iş yükü, birçok insanın kendini mahkûm ettiği türdendir. Ama neyse ki takip edilebilecek başka ve daha basit bir yol var. Neden maddi isteklerimizi en aza indirip dengelemeyelim ve daha az çalışmayalım ki? Aynı anlayış doğrultusunda birçok insanın yaptığı gibi gelir ve üretkenlik artışlarını daha fazla konfor ve lükse çevirmektense daha fazla boş zamana çevirsek nasıl olur? Bu, üzerinde düşünmeye değer bir konudur. Ne var ki, daha fazla zamanları olsa bununla ne yapacaklarını bilemeyenlere Thoreau, pervasızca 'şu an çalıştıklarının iki katı çalışmalarını' tavsiye eder.²⁰³

Deneyi sırasında Thoreau, –burada bir saniye duralım– gönüllü sadelik ilkesine dayanarak 'yılda yaklaşık altı hafta çalışarak' yaşamak için gereken harcamalarını karşılayabileceğini keşfetti.²⁰⁴ Böylece kışların tamamı, yazların da büyük bölümü 'boş ve ders çalışmak için müsait' olarak kendine kaldı.²⁰⁵ Aradığı özgürlüğü bulduktan sonra para açısından zengin ama zaman açısından fakir olan 'başarılı' kapitalistler, tüccarlar, dükkân sahipleri, tamirciler, çiftçiler, avukatlar, doktorlar ve benzerlerine imrenmek için bir sebebi kalmadı. (ama aslında acımak için bir sebebi vardı). Acı konuştuğu an-

lardan birinde Thoreau, zamanını gereğinden fazla para kazanmak için harcayanlar için ‘çok uzun süre önce intihara kalkışmadıkları için övgüyü hak ettikleri’ şeklinde bir yorum dahi yapmıştır.²⁰⁶ ‘Yaşamda en önde gelen görevleri para biriktirmek! Bunda herhangi bir ilahi taraf var mı?’ diye merak etmiştir Thoreau. Parayla kıyaslandığında kaderleri onlar için ne değer ifade ediyor?²⁰⁷

Çalışma saatleri konusunda Thoreau’nun temel görüşü, şu paragrafta tam anlamıyla yansıtılmıştır:

Geçinmemi sağlayan ve sayelerinde çağdaşlarıma bir ölçüde hizmet etme olanağı bulduğum küçük işler, benim için hâlâ bir haz kaynağı ve bunların gereklilik olduğu konusu da bana sık sık hatırlatılmadı. Şu ana dek başarılıyım. Ancak isteklerimin artması gerekirse onları karşılamak için gereken çalışmanın da angarya dönüşeceğini öngörüyorum. Birçok kişinin yaptığı gibi ben de öğleden öncelerimi ve öğleden sonralarımı topluma satarsam eminim ki uğruna yaşanacak pek bir şeyim kalmayacaktır. Bir insanın çalışkan olabileceğini, ama bunu yaparken zamanını güzel şeylere harcamayacağını ortaya koymayı istiyorum. Yaşamının büyük bölümünü geçinebilmek için para kazanmak üzere tüketen kişiden daha ölümcül derecede beceriksizini tanımıyorum.²⁰⁸

Thoreau, komşularının son yıllarında sorgulanabilir özgürlüğün tadını çıkarabilmek için yaşamlarının en güzel zamanını değersiz şeyler biriktirerek harcadığını gördü. Bu da ona ‘İngiltere’ye döndüğünde bir şair gibi yaşamak amacıyla ilk önce servet kazanmak için Hindistan’a giden İngiliz’i hatırlattı. ‘Hemen tavan arasına

çıkmalı.²⁰⁹ Söylemek istediğinin üzerinden tekrar geçmek için Thoreau, 'yaşamı uykuda geçiştirmek' mecazına döndü:

İtiraf ediyorum ki ahlaki kayıtsızlıkları bir yana kendilerini haftalar, aylar ve yıllarca bütün gün dükkânlara, ofislere tıkan komşularımın dayanıklılığını, sabrını hayranlıkla izliyorum. Nasıl bir hamurdan yoğrulmuşlarsa öğleden sonra saat üçte, sanki sabahın üçüymüş gibi oturuyorlar.²¹⁰

Thoreau'nun yılda yalnızca altı hafta kadar çalışarak temel ihtiyaçlarını karşılayabiliyor olduğu gerçeği, yılda yaklaşık 48-50 hafta boyunca her zaman pek de sevmediğimiz işlerde çalışan bizleri, en azından feda ettiğimiz zaman karşılığında ne kazandığımızı yeniden değerlendirmemiz için kışkırtmalıdır. Thoreau'nun çalışma saatlerinin şu ya da bu sebepten dolayı bir derece değişmiş olduğunu varsaysak dahi ortaya attığı savlar, üzerinde düşünmeye değerdir. Alternatif iktisadın bakış açısından, daha yüksek bir maddi yaşam standardı uğruna zamanımızı satarak her zaman 'iyi iş' mi yapmış oluyoruz? İşin lanetiyle bu kadar çok çalışmaya zorlanıyor muyuz? Yoksa düşündüğümüzden daha mı özgürüz? Thoreau'nun bu konudaki düşüncesi oldukça açıktır: 'Hem inancım hem de deneyimlerim, beni basit ve akıllıca yaşarsak şu dünya üzerinde kendimizi idame ettirmenin bir zorluk değil de zaman geçirilecek bir uğraş haline gelebileceğine ikna etti.'²¹¹ Bu, ormanda yaşarken öğrendiklerinin içinde belki de en önemli derstir ve yaşamının geri kalanında onunla kalan bir öğretilerdir.

8. WALDEN'DAN SONRASI

6 Eylül 1847'de Thoreau Walden Göleti'ndeki kulübesini bırakıp yine Concord'ta bir daireye yerleşti ve geri kalan yıllarını 'medeni bir yaşamda bir misafir' olarak yaşadı.²¹² Her daim gönüllü sadelik ilkesi doğrultusunda yaşamış olsa da sanayi kapitalizminin bizlere kişilerüstü bir şekilde dayatılan, ne kadar nefret etsek de içinde yaşamak durumunda olduğumuz bir sosyal düzen olduğunu kabul etmeye başladı.²¹³ Ne var ki, maddi ihtiyaçları son derece az olduğundan her bahar ve sonbaharda birer ay çalışarak uzun bir süre geçimini sağlayabileceğini gördü. Bir kez Emerson, Thoreau'nun Walden'dan sonraki yıllarda büründüğü çeşitli rollerin bir listesini yapmıştı. Listede 'uzun süreli taahhütler' içerenler yerine 'kısa süreli işlerin' tercih edildiği 'bir tekne ya da çit yapmak, ekim-dikim işleri, nakil işleri, saha araştırması' gibi örnekler yer alıyordu.²¹⁴ Thoreau, sonunda saha araştırmasında karar kıldı. Bu iş sayesinde dışarıda zaman geçirebiliyor; Concord civarında taşrada gezine-

biliyordu. Bu da onun tam da istediği şeydi. Az önce değindiğimiz gibi, bu küçük işler onun için genel olarak bir haz kaynağıydı ve bunların gereklilik olduğu konusu da ona sık sık hatırlatılmıyor[du].²¹⁵ Saha araştırması ücreti pek yüksek olmasa da yalnızca sabahları çalışması karşılığında yeterli bir ödeme alıyordu. Böylece özgür bir şekilde 'esas arayışları' için öğleden sonraları ve akşamlar tamamen ona kalıyordu. Yaşamının başında da sonunda olduğu gibi Thoreau, değerli zamanını hiçbir zaman yetmeyen konfor ve lüks olanaklara değişmek üzere baştan çıkmamaya dikkat etmiştir.

1862'de vefat edene dek Thoreau, hayatı boyunca yazmak ve ders vermekten kazandığı meblağlar çok ufak da olsa yazar olarak belirli bir konuma erişmeyi başarmıştır. Kitaplarının, makalelerinin ve şiirlerinin pek satılmamış olmasının önemi kalmamıştır. Narin bir kumaştan bir tür sepet örmüş ve başkasının almasına değer hale getiremese de kendi için örülmeye değer olduklarını düşünmüştür.

8.1. *Thoreau'nun Deneyi Başarıya Ulaştı mı?*

Thoreau şu an Amerika'nın önde gelen yazarları arasında gösteriliyor olsa da mevcut çalışmamızın konusu, Walden Göleti'ndeki deneyinde uyguladığı alternatif iktisattır. Burada karşımıza çıkan soru da bu deneyin başarıya ulaşıp ulaşmadığıdır.

Bu, zaman zaman pek öyle görünmemekle beraber karmaşık bir sorudur. Göletteki deneyinde Adem ya da Robinson Crusoe gibi yalnızca kendi yetiştirdiklerini yediği ve yalnızca kendi yediklerini yetiştirdiği; kimse-

nin hesabında çalışmadığı ve kimseyi de kendi hesabına çalıştırmadığı; ticaret ve takasın her türünden kaçındığı tam anlamıyla bağımsız ve kendine yetecek şekilde bir yaşam sürmeyi amaçladığını varsayarsak o zaman bu deneyin başarısız olduğu sonucuna varabiliriz. Thoreau, sonuç olarak Emerson'ın arazisinde yaşamış; bu işe koyulurken bir balta ve başka birtakım aletler ödünç almış; Massachusetts'in verimsiz bir köşesinde mahsulünden kazandığı para ihtiyaçlarını karşılamaya yetmeyen marjinal bir tüccar çiftçi gibi davranmıştır. Bu yüzden de günlük işlerde çalışmış ve bazı durumlarda da işleri bitirebilmek için işçi çalıştırmıştır.²¹⁶ Ayrıca köyde de yabancı konumunda bulunmamış; ara sıra kendi ailesiyle ya da Emerson ikametgâhında rahat rahat yemek yiyebilmiştir. Bu gibi sebeplerden James Russel Lowell gibi eleştirmenler, '[Thoreau'nun] kulübe yaşamının, kendi algısının uzanabildiği kadarıyla, insanın tam anlamıyla bağımsızlığı gibi tümüyle ihtimal dışı olduğunu' iddia etmiştir.²¹⁷

Ancak bu, Thoreau'nun projesinin doğasını yanlış anlamak ve bu yüzden de yanlış bir yargıya varmaktır. Thoreau'nun, 'insanın tam anlamıyla bağımsız olması' gibi bir arayışı olduğunu gösteren bir şey bulunmamaktadır. Gerçek birer avantaj olan medeniyetin getirdiklerini inkâr etmek ya da bir münzevi olarak yaşamak üzere yola çıkmadı. Unutmayalım ki halktan bir buçuk kilometre uzakta yaşadı; sadece bir buçuk kilometre. Burada söylemeye çalıştığım, Thoreau'nun deneyinin başarısı konusunda bir yargıya varacak konuma gelmeden önce bu deneyin doğasını gerçek anlamda anlamış

olmamız gerektiğidir. Bunu anlamamıza yardımcı olması için de Thoreau'nun öznel sarf ettiği şu cümlelere bakabiliriz: 'Walden Göleti'ne gitmekteki amacım, orada ucuz yoldan ya da pahalıya patlayacak şekilde yaşamak değil; olabilecek en az engelle birtakım özel işlerimi halletmektir.'²¹⁸ Bir açıdan, daha önce de söylendiği gibi, bu 'özel iş', mahremiyet içinde yazı yazmaktan ibaretti. Şu an Amerikan edebiyatının en büyük eserleri arasında görülen üç metni, Concord ve Merrimack Nehirlerinde Bir Hafta, Walden'in büyük bölümü ve belki de makalesi 'Sivil İtaatsizlik' taslağını (özellikle son ikisi) göletteyken yazmış olduğunu bildiğimizden, göletteki deneyini yankı bulmuş bir başarı olarak nitelenmelidir gibi görünmektedir. Ancak bu, fazla hızlı davranmaktır belki de. Sonuçta bundan önce gördük ki bu 'özel iş', kıt kaynaklar dünyasında nasıl şiir gibi yaşanabileceği şeklindeki iktisadi sorunla mücadelesini de içeriyor. Bu mücadelenin bir başarı olduğunu ne ölçüde iddia edebiliriz?

Thoreau'nun bakış açısından 'şiir gibi yaşamamanın' esas olarak şunları kapsadığını gördük: (1) Kişinin madde ihtiyaçlarının anlam, tamamlanma ve saygı çerçevesinde karşılanması; ve (2) her ne olursa olsun kişinin 'esas arayışları' için özgürlük ve bağımsızlığının olması. Buna dayanarak oldukça açık bir şekilde görülecektir ki bu şairane varoluş mücadelesinde Thoreau, birtakım gerçek başarılar elde etmiştir (devam eden bu mücadele, yaratıcı bir süreç olduğu oranda bir yere varmış olmadı halde). Kulübesi için keresteleri budarken 'insanın kıştan gelen hoşnutsuzluğunu eriten hoş bahar günle-

rinde'²¹⁹ 'inşa etmenin hazzını' keşfetti. Şarkı söyleyerek çalıştı ve 'iş[i] üzerinde çalışırken hiç acele etmedi ama elinden gelenin en iyisini yaptı.'²²⁰ 'Elimde çok iş olduğu günlerde çok az okuyordum; ama yerde serili duran kâğıt parçaları, tutucum ya da masa örtüsü de gönlümü okumak kadar hoş ediyordu; ve aslında İlyada'nın amacına hitap ediyordu' diye anlatır.²²¹ Fasulye tarlasındaki işine gelince, tarlasını çapalamanın nasıl da 'hemen ve ölçülemez ürün getirdiğini'²²² onu besleyecek bir şekilde toprağa bağladığını söyler. Thoreau'nun kendini işçi olarak piyasaya sunmaya gerek duymadığı zamanlarda dahi –ki bunu 'hepsinin içinde en fazla bağımsızlık tanıyanı' olarak görürdü²²³– bu, her zaman kaybedilmiş bir vakit de değildi. Günlük kayıtlarından birinde şöyle yazar: 'Büyük düşünceler her tür işi kutsallaştırır. Bugün bir ağıldan gübre fırlatarak 75 sent kazandım ve bununla iyi pazarlık etmiş oldum.'²²⁴ Ne var ki, belki de gölette geçirdiği zamanın en önemli özelliği, basit yaşayarak ve ihtiyaçlarını kendi başına karşılayarak yılda yalnızca altı hafta çalışmak suretiyle hayatını idame ettirebileceğini keşfetmiş olmasıdır. Böylece kışlar tümüyle yazlar da büyük çapta 'çalışabilmek üzere boş ve temiz'²²⁵ olarak ya da daha genel anlamda dehasının kıvrımlarını takip edebilmesi için ona kalmıştır.²²⁶ Bu başarıların da üstünde gölette geçirdiği zaman boyunca Thoreau'nun basitçe mutlu olduğunu düşünmemiz için gayet geçerli sebepler vardır. Bu hissi anlatırkenki en başarılı ifade-sinde 'Yaşamım en coşkun hazla doluydu'²²⁷ diye yazar.

Ne var ki, Thoreau'nun göletteki deneyinin geniş ölçüde bir başarı olduğu sonucuna varmadan önce 'Öy-

leyse neden oradan ayrıldı?’ sorusuna cevap vermemiz gerekir. Sonuçta orada yalnızca iki yıl ve iki ay kaldıktan sonra Concord’a dönüp orada yaşamaya devam etti. Peki, aradığı özgürlük, sükunet ve mutluluğu bulduysa neden tüm yaşamı boyunca gölette kalmayı tercih etmedi? Bu, bazen öldürücü darbe gibi görülmektedir. Öyle ki, sosyal ve iktisadi gerçekliğin Thoreau’nun dahi sürdüremeyeceği, idealize edilmiş bir bozulumu olduğunun kanıtıdır.²²⁸ Bu yüzden de deneyinin başarısız olduğu yargısına varmadan tereddüt etmemiz gerektiğini düşünüyorum. Gölette geçirdiği zaman boyunca Thoreau, düzgün ve özgürce yaşamak için çok az şeye ihtiyaç olduğunu öğrendi deneyim yoluyla. Keşke yaşama yaklaşımımız doğru olsa. Ayrıca, ‘yaşamın asıl gerçekleri’ konusunda derin bir anlayış geliştirdi ve basitliğe karşı gerçek bir sevgi hissetmeye başladı. Tüm bunlar, ‘tarif edilemez bir güven’²²⁹ ile ve ‘gelecek kaygısından uzak’²³⁰ olarak yaşayabildiği anlamına geliyordu. Sahip olduğu her şeyi kaybedecek olsa dahi ‘neredeyse önceden olduğu kadar zengin’²³¹ olacağını biliyordu. Deneyini geride bırakıp yalnızca kalan derslerini alsa olmaz mıydı? ‘Jüpiter’den doğma Diyojen’i Diyojen yapan fıçı değildir; fıçıyı fıçı yapan Diyojen’dir’ diye iddia etmekte haklı değil midir?²³² Başarılı bir şekilde kendini içsel bir yolculuğa verenlerin dünya malına düşkün bir toplumda yaşamayı öğrenebileceği; ama bu arada bu toplumun değerlerinin yarattığı hapisneden kendilerini azat edebilecekleri olasılığını göz ardı etmemeliyiz.²³³

‘Ormanı terk etme sebebim, oraya gitme sebebim kadar geçerliydi’ der Thoreau, *Walden*’in sonuna doğru.

'Belki birkaç kez daha dünyaya geleceğimi düşünmüşümdür ve şu anki yaşamım için daha fazlasını biriktiremeyecektim.'²³⁴ Gölette geçirdiği zamanın, Thoreau'nun yaşamının muazzam derecede olumlu ve yaratıcı bir dönemi olduğu düşünülürse bu açıklamada bir miktar belirsizlik olması bizi şaşırtmamalı. Orada kalma fikri, oldukça baştan çıkarıcı olurdu. Aslında, göletten döndükten beş yıl sonra yazdığı bir günlük kaydında: 'Neden değiştim? Ormanı neden terk ettim? Söyleyebileceğimi sanmıyorum. Sık sık geri dönmeyi istedim.'²³⁵ yazar. Ne var ki, başka bir kayıta pişmanlığı azalmış gibiydi: 'Belki de değişiklik istemişimdir ... Belki orada biraz daha kalsam sonsuza dek de kalabilirdim. İnsan cennete bu koşullarda gitmeyi kabul etmeden bir kez daha düşünür.'²³⁶ Bu son nokta, bence konunun temeline iniyor. Göletteki deneyimi ulvi olsa da Thoreau'nun kendini geliştirme azmi ve kendini sürekli yenilemek için yanıp tutuşuyor olması, yeni ve farklı deneyimlere açık olmasını gerektirdi. İleriye ve yukarıya gitme yönündeki bu ihtiyacı şöyle ifade eder: 'Bir kamara seyahati yapmak istemedim. Onun yerine dünyanın güvertesine çıkıp bayrak direğinin önüne gitmek istedim; çünkü orada dağların arasından ay ışığını en harika biçimde görebiliyordum. Şimdi aşağı inmek istemiyorum.'²³⁷

Sonunda, Thoreau'nun deneyinin başarı ya da başarısızlık olduğuna hükmetmemizin konumuzla çok da ilgisi yoktur; çünkü Thoreau, 'fikir dumanı'nı pek umursamaz²³⁸ ve bunun yerine kendi adına düşünmeyi tercih eder. Gölette geçirdiği zamanla ilgili kendi değerlendirmesi, belki de en iyi aşağıdaki paragrafta anlatılır:

Bu deneyimden en azından şunu öğrendim: Bir insan düşlerini gerçekleştirmek için güvenle adım atıp ilerlerse ve hayal ettiği gibi yaşamak için çabalarsa hiç ummadığı anlarda başarıyı yakalar. Bazı şeyleri arkasına alacak; bazı görünmez sınırları geçecektir. Hem etrafında hem de kendi içinde yeni, evrensel ve daha liberal yasalar konulmaya başlayacak; ya da eski yasalar genişleyecek ve onun lehine olacak şekilde daha liberal anlamda yorumlanacaktır. Daha üstün bir yetkiye sahip olarak yaşayacaktır. Yaşamını sadeleştirdiği oranda evrenin yasalarının karmaşıklığı da azalır. Yalnızlık artık yalnızlık olmaktan, sefalet sefalet olmaktan; zayıflık da zayıflık olmaktan çıkar. Havaya kale inşa ettin diye yaptığın işin kaybolup gitmesi gerekmez; o zaten olması gereken yerdedir. Şimdi onun altına temel oluşturacak dayanaklar koyma sırası geldi.²³⁹

9. SONUÇ

Böylece Thoreau'nun Walden Göleti'ndeki yaşam deneyi ve orada geliştirdiği alternatif iktisadi üzerindeki incelememizin sonuna geldik. Gerçi belki de doğası gereği bu incelemenin bir sonu olmayacaktır; kim bilir? Sonuçta 'basitlik, bağımsızlık, cömertlik ve güven' içeren bir yaşam sürmek, 'yaşamda bazı sorunların, yalnızca teorik açıdan değil aynı zamanda uygulama açısından da' çözülmesini gerektirir.²⁴⁰ Ve bu da varılacak bir noktadan ziyade devam eden bir yaratıcı süreçtir. Çalışmamızda söylenmemiş çok şey var ve belki bu tartışma, cevaplananlardan daha fazla sorunun sorulmasına sebep olmuştur. Ancak belki Thoreau da böyle olmasını istemiştir. Daha basit yaşamlar sürmemiz için bize ayrıntılı talimat vermeye çalışmamıştır; bizi kendi adımıza düşünme derdinden kurtarmaya da çalışmamıştır. Bundan ziyade ruhumuzdaki ateşe odun atıp idealleriyle bize ilham vermeye çalışmıştır. 'Zamanınızı askerlere talim yaptırarak harcamayın' diye yazmıştır bir defasında 'so-

nuçta onlar parayla tutulmuş işçilerdir. Onun yerine talimsiz köylülere uğruna savaşabileceği *topraklar* verin.’²⁴¹

Gençlik yıllarından bu yana Thoreau, yaşamın hedefinin ‘mal mülk elde etmekten başka bir şey olduğuna’²⁴² ve gerçek başarının ‘çok para, bir sürü ev’ elde etmek değil de ‘mevcut koşullarımızı iyileştirmeye çalışmak’ fikrinde yattığına inandı.²⁴³ Sadece daha zengin ve rahat olmak gibi sefil bir ölçüye göre başarılı sayılmak gibi bir arzusu hiç olmadı. Uğruna savaşmaya değer farklı bir ideal olduğunu hissetti: kişinin Göksel İmparatorlukla olan alışverişinin günlük işlerine işlemesi –yani şair gibi yaşamak. Bu motivasyonla yaşamak için rakipsiz denebilecek bir kararlılıkla didinen Thoreau, kendi yaşamının anlamı gibi zevkli bir proje geliştirmeyi başardı: ‘Kendi için bir patent icat edip almak’.²⁴⁴ Günlüğüne karaladığı iki mısra, büyük başarısını dürüstçe tarif eder:

Yazabileceğim bir şiirdi hayatım,

Ama hem söyleyip hem yaşayamazdım.

Thoreau’nun yaşamı, bu işe kendini adayan bireylerin, yalnızca yeni bir zihin yapısı benimseyip yaratıcılık ve inançla bir o doğrultuda hareket ederlerse kendileri için daha basit, daha özgür bir yaşam kurabileceklerine dair bir hatırlatıcıdır. Tabii ki bunu yapmak pek de kolay olmayabilir, çünkü bu insanlığın büyük bölümünün yürüdüğü yönün tersine gitmek anlamına gelecektir. Ancak Thoreau’nun da diyeceği gibi: ‘Bir adam yol arkadaşlarıyla uygun adım gitmiyorsa belki de başka bir davulun sesini duyuyordur. Bırakın duyduğu müziğe göre atsın adımını, ne kadar ağır ya da uzak gelirse

gelsin.²⁴⁵ Thoreau, onlar uyanana kadar çok uzun bir zaman geçebileceğinden aydınlanmak adına basitliğe giden yola koyulmak için politikacıları ya da akranlarımızı beklememizi tavsiye ederdi.

Diğer yandan, tek başına ileri atılma cesareti olanlar, hemen bugün yola çıkabilir.²⁴⁶

Materyalist tarih güçleri tarafından 21. yüzyıla doğru itiliyorken Thoreau'ya dönmek; daha doğrusu evrilip ona ulaşmaya çalışmak için zorlayıcı sebepler bulunmaktadır. Özlü bir sözle ifade etmek gerekirse yönümüzü değiştirmesek gideceğimiz yere varmış oluruz. Gezegenimizin ekosisteminin, bizim yaşamak için acilen başka yollar keşfetmemize ihtiyacı var ve doğa üzerindeki etkimizi azaltma konusunda ümit vadeden bir yol da tüketici kültürün materyalist yaşam biçimlerini reddetmek ve azaltılmış tüketimin egemen olduğu 'daha basit bir yaşamı' gönüllü olarak kucaklamaktır. Ayrıca, bu kadar bolluğun yanında aşırı sefaletin de var olduğu bir dünyada başkaları daha fazla alabilsin diye daha az almamızı savunan çok güçlü insani savlar da bulunmaktadır. Bir zamanlar Mahatma Gandhi'nin söylediği gibi: 'Basit yaşayın ki başkaları da sadece yaşayabilsin.'²⁴⁷ Yalnız, gönüllü sadelik ilkesiyle yaşamak, illa ki bir yoksunluk hissi doğuracak diye bir şey de yoktur. Aslında Gönüllü Sadelik Hareketi, milyonlarca katılımcısının yaşamlarıyla 'yaşam standardımızı' düşürerek (gelir ya da tüketimle ölçülen) 'yaşam kalitemizi' (öznel refah ile ölçülen) arttırabileceğimizi göstermektedir. Kulağa zıtlık barındırıyor gibi gelse de gönüllü sadelik, daha aza

sahip olarak daha çok yaşamaktır. Ve belki bu zıtlığın herkese iletmek istediği bir şey vardır; özellikle de her gün 'fazlanın her zaman daha iyi' olduğunda ısrar eden binlerce kültürel ve kurumsal mesaj bombardımanına tutulan bizlere. Gönüllü sadelik, 'yeteri kadarsa çoktur' görüşüyle cilalanan yaşama sanatıdır.

SONNOTLAR

- 1 Henry David Thoreau, 'Walden', Carl Bode (ed.), *The Portable Thoreau* (1982).
- 2 Ralph Waldo Emerson, 'The American Scholar', Carl Bode (ed.), *The Portable Emerson* (1981) 68.
- 3 Thoreau bir defasında 'Şu bir gerçek ki ben bir mistik, bir transandentalist ve aynı zamanda da bir doğa filozofuyum' demiştir. Bob Blaisdell (ed.), *Thoreau: A Book of Quotations* (2000) 11. Thoreau'nun spiri-tüelliğinin mükemmel bir analizi için bkz. Alan D. Hodder, *Thoreau's Ecstatic Witness* (2001).
- 4 Henry David Thoreau, 'Civil Disobedience' in Carl Bode (ed.), *The Portable Thoreau* (1982) 109.
- 5 Thoreau'nun iş geçmişi konusunda Carl Bode (ed.), *The Portable Thoreau* (1982) 1-27 sayfalarında verilen ayrıntılı analizden yararlandım.
- 6 Her şekilde sonradan kabul edeceği üzere 'Takipçileri-me onların iyiliği için değil de yalnızca geçimlerini sağlamaları için bir şeyler öğrettiğimden bu, hüs-ranla sonuçlandı.' Thoreau, yukarıda n 1, 323.
- 7 Carl Bode (ed.), *The Portable Thoreau* (1982) 15.
- 8 Bkz. Fred Lorch, 'Thoreau and the Organic Principle in Poetry' (1938) LIII *PMLA* 286.
- 9 H. Daniel Peck (ed.), *A Year in Thoreau's Journal: 1851* (1993) 21.

10 A.g.e.

11 Thoreau, yukarıda n 1, 306.

12 A.g.e.

13 A.g.e (orijinaline vurgu).

14 Henry David Thoreau, 'Life without Principle' in
Carl Bode (ed.), *The Portable Thoreau* (1982) 632.

15 A.g.e.

16 A.g.e 650.

17 A.g.e 632.

18 A.g.e.

19 A.g.e 634.

20 Thoreau, yukarıda n 1, 262.

21 Thoreau, yukarıda n 14, 634.

22 A.g.e 640.

23 A.g.e 634.

24 A.g.e 636.

25 Thoreau, yukarıda n 1, 261.

26 A.g.e 260.

27 A.g.e.

28 Bkz. Goldian Vanenbroeck (ed.), *Less is More: The
Art of Voluntary Poverty* (1991) 116.

29 Thoreau, yukarıda n 1, 286.

30 A.g.e 261.

31 A.g.e.

32 A.g.e.

33 A.g.e 568.

34 A.g.e 269.

35 A.g.e 263.

36 Bu referans için Carl Bode'a teşekkür ederim. Bkz.
Carl Bode (ed.), *The Portable Thoreau* (1982) 25.

37 A.g.e.

38 William Wordsworth, 'The World is Too Much With
Us; Late ve Soon' in John Hayden (ed.), *William
Wordsworth: Selected Poems* (1994) 166.

39 Thoreau, yukarıda n 1, 308.

40 A.g.e 312.

41 A.g.e.

42 A.g.e 345.

43 A.g.e 345–6.

44 A.g.e 337.

45 A.g.e 266.

46 A.g.e.

47 A.g.e 264–5.

48 A.g.e 274.

49 A.g.e 264.

- 50 Samuel Alexander (ed.), *Voluntary Simplicity: The Poetic Alternative to Consumer Culture* (2009).
- 51 Thoreau, yukarıda n 1, 343.
- 52 A.g.e.
- 53 A.g.e 343–4.
- 54 A.g.e 275.
- 55 Thoreau'nun Walden Göleti'ne gitme sebeplerinden biri de 'A Week on the Concord ve Merrimack Rivers'ı yazmaktı ve yaptı da. Bkz. Carl Bode (ed.), *The Portable Thoreau* (1982) 138–227.
- 56 Thoreau, yukarıda n 1, 267.
- 57 A.g.e 275.
- 58 A.g.e 344.
- 59 A.g.e 344.
- 60 A.g.e 344.
- 61 Henry David Thoreau, 'The Service,' quoted in Leo Stoller, *After Walden* (1957) 16.
- 62 Thoreau, yukarıda n 1, 273.
- 63 Bkz. Leo Stoller, *After Walden* (1957) 6–7. Stoller, Thoreau'nun şiirleri ve makaleleri ona para getirseydi, Walden Deneyinin hiç meydana gelmeyebileceğini ortaya atmıştır.
- 64 Thoreau, yukarıda n 1, 274.
- 65 A.g.e 324.

66 A.g.e 275.

67 Thomas Carlyle, 'Yaşam denen kesirin değeri, Payı yükseltmekten çok Paydayı azaltarak artırılabilir' demiştir. Bkz. Thomas Carlyle, *Sartor Resartus* (1999) 145.

68 Thoreau, yukarıda n 1, 272.

69 A.g.e.

70 Bkz. generally, Richard A. Posner, *The Economics of Justice* (1981).

71 Thoreau, yukarıda n 1, 275.

72 A.g.e 276.

73 Judith Saunders, 'Transcendental Capitalist at Walden,' Harold Bloom (ed.), *Henry David Thoreau, "Walden"* (1987) 59.

74 Henry David Thoreau, 'Walden' in Carl Bode (ed.), *The Portable Thoreau* (1982) 363.

75 A.g.e 364.

76 A.g.e 364.

77 Henry David Thoreau, *Journal* (1962) 185.

78 Thoreau, yukarıda n 1, 296.

79 A.g.e 400, 457.

80 A.g.e 483.

81 Stanley Cavell, *The Senses of Walden: An Expanded Edition*, (1981) 88-9.

82 Saunders, yukarıda n 73, 59–60.

83 Thoreau, yukarıda n 1, 440.

84 A.g.e 286.

85 Saunders, yukarıda n 73.

86 Thoreau, yukarıda n 1, 324.

87 Aşağıdaki tartışma konusunda in şu metinlerden yardım aldım: Stanley Cavell, *The Senses of Walden: An Expanded Edition* (1981); Philip Cafaro, *Thoreau's Living Ethics: "Walden" ve the Pursuit of Virtue* (2004); Leo Stoller, *After Walden* (1957); Leonard Neufeldt, *The Economist: Henry Thoreau ve Enterprise* (1989); Harold Bloom (ed.), *Henry David Thoreau, "Walden"* (1987); Christian Becker, 'Thoreau's Economic Philosophy' (2008) 15(2) *European Journal of the History of Economic Thought* 211; Thomas D. Birch ve Fred Metting, 'The Economic Design of Walden' (1992) 65(4) *The Yeni England Quarterly* 587; Richard Prud'Homme, 'Walden's Economy of Living' (2001) 20(3) *Raritan* 107.

88 Thoreau, yukarıda n 1, 267–8.

89 Thoreau'nun 'kapasite arttırmak' ve 'yaşam gereksinimlerini elde etmek' arasında her zaman bir çatışma ya da takas olması gerektiğini savunmadığını açıklığa kavuşturmak istiyorum. Daha önce gördüğümüz ve yine göreceğimiz üzere amacı, burada bir çatışma olmamasını sağlamaktır; yani ihtiyaçlarını kendi başına karşılarken kapasitesini de yükseltme

arayışı içindedir. Ancak bir temel içgüdü meselesi olduğundan Thoreau, bir çatışma ortaya çıkacak olursa yaşam gereksinimlerini temin etmenin, gelişmeye karşı her zaman önceliği olacağını savunmuştur. Bu demek oluyor ki açlıktan kıvranan biri Shakespeare okumak ya da günbatımını izlemek yerine yiyecek arayışı içinde olacaktır.

90 Thoreau, yukarıda n 1, 267

91 A.g.e 267.

92 A.g.e 280.

93 A.g.e 281.

94 A.g.e 281.

95 A.g.e 282.

96 A.g.e 280.

97 A.g.e 276.

98 A.g.e 278.

99 A.g.e.

100 A.g.e 279.

101 A.g.e.

102 A.g.e 277.

103 A.g.e.

104 A.g.e 278.

105 A.g.e 282.

106 A.g.e 283.

107 A.g.e 283–285.

108 A.g.e 284.

109 A.g.e 284.

110 A.g.e 286.

111 A.g.e 288. Burada John Ruskin'in yazdığı şu yazı geldi aklıma: 'Bir California gemisinin enkazında yolculardan biri, içinde iki yüz poundluk altın bulunan bir kemer takmış olarak denizin dibinde bulundu. Artık batıyor olduğuna göre – altına sahip miydi? Yoksa altın mı ona sahipti?' Bkz. Goldian Vanenbroeck (ed.), *Less is More: The Art of Voluntary Poverty* (1991) 41.

112 Thoreau, yukarıda n 1, 289 (orijinaline vurgu).

113 A.g.e 304.

114 A.g.e 290.

115 A.g.e 300.

116 A.g.e.

117 A.g.e 300–1.

118 A.g.e 301.

119 A.g.e 288.

120 A.g.e 304.

121 A.g.e 295.

122 A.g.e 304.

123 A.g.e 315.

124 A.g.e 309–10.

125 Bu masrafların içinde tohumlar, pirinç, Hint yemekleri ve kendi ekmeğini yapabilmesi için tuz, laması için yağ vb. bulunmaktadır.

126 Thoreau, yukarıda n 1, 310.

127 A.g.e.

128 A.g.e 284.

129 A.g.e 404–5.

130 Nathaniel Hawthorne, *Mosses from an Old Manse* (Yeni baskı, 1857).

131 Thoreau, yukarıda n 1, 406.

132 A.g.e 406.

133 Cafaro, yukarıda n 87, 98.

134 Thoreau, yukarıda n 1, 408.

135 A.g.e 408.

136 Henry David Thoreau, 'Walking', Carl Bode (ed.), *The Portable Thoreau* (1982) 592.

137 Thoreau, yukarıda n 1, 518.

138 Thoreau, yukarıda n 1, 409.

139 Cafaro, yukarıda n 87, 99. Thoreau'nun söylemek istediği, fabrikada ya da ofiste çalışmanın değersiz olduğu değildir. Savunduğu şey, kârı maksimize etme güdüsünün, insanları çalışma yaşamlarında

- doğayla temas halinde olmanın basit hazlarından mahrum bıraktığıdır. Thoreau, fabrikada ya da ofiste çalışarak edinilen karın doğadan kopuk yaşamaya değip değmediğini sorgulamaktadır.
- 140 Thoreau, yukarıda n 1, 266. Thoreau, Konfüçyüs'ten de alıntı yapar: 'Neyi bildiğimizi bilmek ve neyi bilmediğimizi bilmemek, işte doğru bilgi budur.' Thoreau, yukarıda n 1, 267.
- 141 A.g.e 319.
- 142 A.g.e 309.
- 143 A.g.e 268.
- 144 A.g.e 269.
- 145 A.g.e 270-1.
- 146 A.g.e 267-8.
- 147 A.g.e 261.
- 148 A.g.e 271.
- 149 Bkz. Philip Cafaro, 'Less is More', Samuel Alexander (ed.), *Voluntary Simplicity: The Poetic Alternative to Consumer Culture* (2009)127-134 (bu değişken hesabını da gıda tüketimi bağlamında uygulayıp tartışır).
- 150 Thoreau, yukarıda n 1, 260.. Bkz. Cafaro, yukarıda n 87, 80.
- 151 Friedrich Nietzsche, *The Gay Science* (2001) Bölüm 299. Bkz. Alexander Nehamas, *Nietzsche: Life as Literature* (1985).

- 152 Birçok yerde Thoreau, yaşamdan söz ederken nersirden çok nazım benzetmesi yapar. Örneğin, 'Life without Principle' adlı eserinde: 'şair... bedenine şiiriyle bakım yapmalıdır' diye yazar. Thoreau, yukarıda n 14, 636. Bkz. also, Thoreau, yukarıda n 1, at 300 ve 308. Stoller, Thoreau'nun *Günlüklerinden* başka birtakım örnekler de almıştır. Bkz. Stoller, yukarıda n 87, at 106, 114, 116, 119, 121. Bkz. ve Lorch, yukarıda n 8.
- 153 Percy Bysshe Shelly, *A Defence of Poetry* (2007 [1840]) 12.
- 154 Bu noktada bkz. Michel Foucault, 'On the Genealogy of Ethics,' Paul Rabinove, *Ethics* (2000) 261–2: 'Toplumumuzda sanat, bireyler ya da yaşamla değil de yalnızca nesnelerle ilgili bir şeye dönüşmüş durumdadır. Sanat, işinin ehli insanlar tarafından ortaya konan özel bir şeydir. Peki her birimizin yaşamı birer sanat eseri olamaz mıydı? Lamba ya da ev bir sanat eseri olabiliyorsa yaşamlarımız neden olmasın? ... Benliklerimizin bize verilemediği fikrinden hareketle uygulamada tek bir sonuç olduğunu düşünüyorum: Kendimizi birer sanat eseri gibi yaratmalıyız.'
- 155 Thoreau, yukarıda n 1, 343.
- 156 A.g.e 562.
- 157 A.g.e 560.
- 158 A.g.e 343.

159 A.g.e 266.

160 A.g.e 325.

161 A.g.e 562.

162 A.g.e 562.

163 A.g.e 342.

164 A.g.e 342.

165 A.g.e 572.

166 A.g.e 325.

167 A.g.e 343.

168 A.g.e 341.

169 Bkz. Cafaro, yukarıda n 87, 19–21.

170 Henry David Thoreau, *The Maine Woods*, editör: Joseph Moldenhaur (1974) 71.

171 Cafaro, yukarıda n 87, 81.

172 Thoreau, yukarıda n 1, 293.

173 Yukarıda n 28.

174 Thoreau, yukarıda n 1, 567.

175 A.g.e 568.

176 A.g.e 409.

177 A.g.e 566–7.

178 Clara Barrus, *Our Friend John Burroughs* adlı eserde alıntı yapılmıştır (2008) 133.

179 Thoreau, yukarıda n 1, 319.

180 A.g.e 269.

181 A.g.e 324.

182 A.g.e 271.

183 A.g.e 291.

184 A.g.e 269.

185 A.g.e 335.

186 A.g.e 316.

187 A.g.e 290.

188 Clive Hamilton ve Richard Denniss, *Affluenza: When Too Much is Never Enough* (2005); John De Graaf et al, *Affluenza: The All-Consuming Epidemic* (2. baskı, 2005); Oliver James, *Affluenza: How to be Successful ve Stay Sane* (2007).

189 Thoreau, yukarıda n 1, 271.

190 A.g.e 293.

191 Bkz. Cafaro, yukarıda n 87, 84.

192 Thoreau, yukarıda n 1, 292.

193 A.g.e.

194 A.g.e 294.

195 A.g.e.

196 A.g.e 295.

197 A.g.e 306.

198 Richard Layard, *Happiness: Lessons from a New Science* (2005) 86.

199 Thoreau, yukarıda n 1, 307.

200 A.g.e 307.

201 A.g.e 271.

202 A.g.e.

203 A.g.e 324.

204 A.g.e 323.

205 A.g.e 323.

206 Thoreau, yukarıda n 136, 595.

207 A.g.e 263.

208 Thoreau, yukarıda n 14, 636.

209 Thoreau, yukarıda n 1, 308.

210 Thoreau, yukarıda n 136, 595.

211 Thoreau, yukarıda n 1, 325.

212 A.g.e 258.

213 Stoller, yukarıda 87, 71.

214 A.g.e 52-3.

215 Thoreau, yukarıda n 14, 636.

216 Bkz. Stoller, yukarıda n 87, 31.

217 Henry Stephens Salt et al, *Life of Henry David Thoreau* (1993) 51.

218 Thoreau, yukarıda n 1, 275.

219 A.g.e 296.

220 A.g.e 297.

221 A.g.e 300.

222 A.g.e 408.

223 A.g.e 324.

224 Bkz. Bode, yukarıda n 5, 15

225 Thoreau, yukarıda n 1, 323.

226 A.g.e 310.

227 'Gençlikte ... kendimi capcanlı hissettiğimi hatırlıyorum. Bedenim tarif edilemez biz hazla doluydu ve bunun verdiği yorgunluk da tazeleyici hislerde bana çok tatlı geliyordu. Bu dünya, en şahane müzik aletiydi ve ben de onun gerilimlerine izleyici kalırdım'. Thoreau'nun günlüklerinden alınmıştır. Bkz. Stoller, yukarıda n 87, 69.

228 Stoller, bu deneyi çeşitli şekillerde niteler: 'verimsiz,' 'başarısız' ve 'hüsran.' Bkz. Stoller, yukarıda n 87, at 3, 27, 108.

229 Thoreau, yukarıda n 1, 410.

230 A.g.e.

231 A.g.e 310.

232 Stoller'dan alıntılıandığı şekliyle Thoreau'nun günlüklerinden, yukarıda n 87, 112.

233 Bkz. Stoller, yukarıda n 87, 49.

234 Thoreau, yukarıda n 1, 562.

235 David Robinson, *Natural Life: Thoreau's Worldly Transcendentalism* (2004) 79.

236 A.g.e.

237 Thoreau, yukarıda n 1, 562.

238 A.g.e 264.

239 A.g.e 562.

240 A.g.e 270.

241 Stoller'dan alıntılandığı şekliyle Thoreau'nun günlüklerinden, yukarıda n 87, 123.

242 Stoller'dan alıntılandığı şekliyle Thoreau'nun günlüklerinden, yukarıda 87, 120

243 A.g.e.

244 Stoller'dan alıntılandığı şekliyle Thoreau'nun günlüklerinden, yukarıda n 87, 108.

245 Thoreau, yukarıda n 1, 564–5.

246 A.g.e 326.

247 Gandhi'nin basitlik görüşü ile ilgili olarak bkz. Mahatma Gandhi, 'The Quest for Simplicity: My Idea of Swaraj,' Majid Rahnema (ed.) *The Post-Development Reader* (1997) 306–7.

